

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра міжнародного приватного, комерційного та цивільного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«Перегляд рішень суду в апеляційному провадженні»

студента 2 курсу 8 м групи
спеціальності 081 «Право»
спеціалізації

«Цивільне право і процес» _____ Циганкова Андрія Сергійовича

Науковий керівник

к.ю.н. _____ Батюк Володимир Миколайович

Гарант освітньої програми,

д.ю.н. _____ Примак Володимир Дмитрович

Київ-2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	9
1.1. Розвиток інституту апеляції в цивільному судочинстві.....	9
1.2. Принципи апеляційного провадження в цивільному судочинстві України.....	15
РОЗДІЛ ІІ. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АПЕЛЯЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ.....	24
2.1. Суб'єкти права на апеляційне оскарження в цивільному судочинстві.....	24
2.2. Рішення, що підлягають апеляційному оскарженню та строки подання апеляційної скарги.....	42
2.3. Процесуальний порядок апеляційного оскарження.....	54
РОЗДІЛ ІІІ. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗГЛЯДУ СПРАВ У АПЕЛЯЦІЙНІЙ ІНСТАНЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	66
3.1. Підготовка справи до апеляційного розгляду.....	66
3.2. Межі перегляду справи в апеляційній інстанції в цивільному судочинстві.....	70
3.3. Повноваження апеляційної інстанції в цивільному судочинстві.....	75
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	94

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний стан розвитку української держави та суспільства, зміни що сталися в законодавстві з питань правового захисту законних прав та інтересів суб'єктів правовідносин, зумовлює об'єктивну необхідність удосконалення законодавства, яке регулює процес вирішення спорів судами в Україні, оскільки судовий розгляд як спосіб вирішення спорів є важливою складовою сучасної правової моделі захисту та реалізації прав та інтересів учасників суспільних відносин.

З прийняттям пакету законів щодо судової реформи в Україні відповідно до Конституції України в державі запроваджено новітню систему перегляду судових рішень. Цей, безперечно, прогресивний та необхідний для подальшого демократичного розвитку країни крок обумовив системні зміни як в межах процесуальної форми, так і в площині організаційно-правових зв'язків між судами різних рівнів і юрисдикцій та інституціями системи правосуддя. Зазначені зміни відбулись в умовах динамічного оновлення всіх видів судочинства, значного розширення судової юрисдикції та бурхливого розвитку законодавства при наявних інерційних впливах з боку старих організаційних і функціональних основ, що не могло не спричинити цілу низку ускладнень в сфері правозастосування. Насамперед, в центрі всебічної уваги опинилися апеляційна складова системи перегляду, при цьому головним чином їх організаційний елемент.

З огляду на вищезазначене, проблематика упорядкування системи апеляційного перегляду судових рішень в Україні є нині однією із найбільш актуальних на шляху реалізації завдань судово-правової реформи.

На сучасному етапі життєдіяльності Української держави головне завдання апеляції полягає в тому, щоб дати новим судовим розглядом додаткову гарантію справедливості судового рішення, реалізації права на судовий захист. Ця гарантія полягає в тому, що сам факт подвійного розгляду дозволяє уникнути помилки, що

могла виникнути при першому розгляді, а враховуючи те, що рішення по суті приймають дві різні інстанції, зменшується сама ймовірність судової помилки.

Апеляційне оскарження - один із найбільш поширених у сучасному судочинстві способів оскарження судових рішень, які не набрали чинності, в суді вищої інстанції (апеляційному суді). Цей спосіб оскарження судових рішень існує, зокрема, в Великобританії, Франції, Бельгії, Німеччині, Австрії, США тощо.

Серед причин, що дозволяють пояснити введення інституту апеляції в українському судочинстві, необхідно виділити кардинальні зміни, що відбулися у всіх сферах суспільного життя, переосмислення вітчизняного історичного досвіду апеляційного оскарження, підготовка Цивільного процесуального кодексу України, основна концепція якого полягає в побудові змагального процесу, здійснюваного незалежним неупередженим судом, що гарантує надійний судовий захист прав і законних інтересів. Серед цих змін особливе місце займає запровадження до Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) інституту апеляційного оскарження. Новітність норм про апеляційне оскарження, відсутність термінологічної чіткості і визначеності у законодавстві нашої держави зумовлюють суперечності у тлумаченні цього правового інституту у правозастосувальній практиці. Основні проблеми у правозастосувальній практиці пов'язані з тим, що у законі взагалі відсутнє визначення поняття апеляції, не чітко визначено право на апеляційне оскарження осіб, які не приймали участь у розгляді справи, чинні правові норми містять неузгоджені між собою положення щодо повноважень суду апеляційної інстанції і підстав для скасування судових рішень тощо.

Поспішне формування інституту апеляційного провадження в цивільному судочинстві України та прийняття інших нових законодавчих процесуальних рішень призвело до суперечностей у застосуванні процесуальних норм у практичній діяльності судів, що не сприяє належному захисту прав та законних інтересів як юридичних, так і, в певних випадках, фізичних осіб. У зв'язку з цим важко переоцінити значення наукових досліджень, у тому числі монографічних.

Тому, з наведених міркувань, це дослідження проблем інституту апеляційного оскарження є актуальним.

Теоретичну основу дослідження складають, насамперед, праці вчених-процесуалістів України та інших країн, зокрема, правовими проблемами перегляду судових рішень у науці цивільного процесуального права займалися такі вчені як С.С. Бичкова, М.І. Балюк, М.М. Бородин, О.О. Борисова, С.В. Васильєв, П.О. Гвоздик, Л.Є. Гузь, Р.Є. Гукасян, К.В. Гусаров, О.В. Дем'янова, І.М. Іліопул, С.Ю. Катуківа, О.П. Клейнман, В.В. Крименко, В.В. Комаров, В.А. Кройтор, Д.Д. Луспенік, Р.М. Мінченко, І.В. Решетнікова, С.О. Светлична, В.В. Сердюк, О.А. Тимошенко, В.І. Тertiшніков, М.К. Треушніков, О.М. Трач, О.І. Угриновська, Є.О. Харитонов, С.Я. Фурса, Є.А. Чернушенко, Ю.С. Червоний, П.І. Шевчук, М.Й. Штефан, О.О. Штефан, І.І. Ємельянова, В.В. Ярков, М.М. Ясинок та ін.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз правових засад апеляційного провадження в цивільному судочинстві; розробка теоретичних і практичних рекомендацій щодо поняття інституту апеляції, його призначення, повноважень апеляційної інстанції та вдосконалення чинного процесуального законодавства.

Для досягнення поставленої мети визначені наступні основні **задачі дослідження**:

- розглянути розвиток інституту апеляції в цивільному судочинстві;
- дослідити принципи апеляційного провадження в цивільному судочинстві України;
- розглянути суб'єкти права на апеляційне оскарження в цивільному судочинстві;
- дослідити рішення, що підлягають апеляційному оскарженню та строки подання апеляційної скарги;
- розглянути процесуальний порядок апеляційного оскарження;
- дослідити підготовку справи до апеляційного розгляду;
- розглянути межі перегляду справи в апеляційній інстанції в цивільному судочинстві;

- здійснити дослідження повноважень апеляційної інстанції в цивільному судочинстві.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у процесі перегляду рішень суду, ухвалених судами першої інстанції в апеляційному провадженні.

Предметом дослідження є перегляд рішень суду в апеляційному провадженні.

Методологічна та теоретична основа дослідження. Методологічну основу дослідження складають діалектичний метод пізнання, а також інші загальні та спеціальні наукові методи, зокрема, формально-логічний, порівняльно-правовий, історичний. Застосування зазначених та інших методів наукового пізнання дозволило здійснити комплексний аналіз інституту апеляції, зробити науково-теоретичні висновки та практичні рекомендації, що мають ознаки наукової новизни.

Наукова новизна та практичне значення. Наукова новизна отриманих результатів полягає у здійсненні дослідження процесуального механізму апеляційного оскарження судових рішень на основі оновленого цивільного процесуального законодавства в редакції Закону України № 2147-VIII від 03.10.2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». За результатами проведеного в магістерській роботі дослідження сформульовано висновки, спрямовані на удосконалення апеляційного оскарження судових рішень.

У межах здійсненого дослідження отримано такі результати, які мають **наукову новизну**:

- показано, що поняття «апеляція» можна розглядати у широкому та вузькому значеннях. В широкому розумінні під апеляцією необхідно розглядати форму перегляду справи, виходячи зі змісту пункту 8 частини 1 статті 129 Конституції України, статті 17 ЦПК України, статті 14 Закону України «Про

судоустрій і статус суддів», що забезпечують право на перегляду рішень суду в апеляційному провадженні. У вузькому розумінні під апеляцією необхідно розуміти спосіб оскарження ухвал, а також рішень суду першої інстанції, які не набрали законної сили, виходячи зі змісту статті 352 ЦПК України, що забезпечує право перегляду рішень суду в апеляційному порядку учасникам справи, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки;

- доведено, що змістом права перегляду рішень суду в апеляційному провадженні є сукупність наступних правомочностей: можливість звернення до суду апеляційної інстанції зі скаргою на судові рішення суду першої інстанції, що не набрали законної сили, щодо їх перевірки на предмет законності та обґрунтованості; право на отримання судового захисту за результатами розгляду скарги у судах апеляційної інстанції, забезпечене процесуальним обов'язком судів вищої інстанції використати передбачені процесуальним законом можливості для встановлення та усунення суддівської помилки, допущеної судом першої інстанції, та забезпечення реального виконання судового акту;

- обґрунтовано, що передумовами права на перегляд рішень суду в апеляційному провадженні можна визначати обставини процесуального характеру, від яких залежить виникнення права на скаргу і відсутність яких виключає можливість відкриття провадження у справі. Умовами реалізації права на перегляд рішень суду в апеляційному провадженні є обставини процесуального характеру, з якими пов'язано належне здійснення зазначеного права. До передумов виникнення права на перегляд рішень суду в апеляційному провадженні належать: підвідомчість справи суду або належність справи до цивільної юрисдикції суду; відсутність ухвали про закриття апеляційного провадження у зв'язку з відмовою особи від апеляційної скарги; відсутність ухвали про відмову у задоволенні апеляційної скарги цієї особи або про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою. Метою перегляду рішень суду в апеляційному провадженні є усунення суддівської помилки, допущеної судом першої інстанції при ухваленні відповідного рішення.

- доведено, що перегляд рішень суду в апеляційному провадженні здійснюється у процесуальній формі, що передбачає суворо регламентований послідовний порядок руху цивільної справи. Апеляційне провадження з перегляду рішень суду як факультативна стадія цивільного процесу становить собою сукупність процесуальних дій суду апеляційної інстанції, учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи та (або) обов'язки, об'єднаних метою оскарження та перевірки законності та обґрунтованості ухвал, а також рішень суду першої інстанції, що не набрали законної сили;

- запропоновано з метою удосконалення чинного цивільного процесуального законодавства в частині перегляду рішень суду в апеляційному провадженні внести доповнення до частини 1 ст. 353 ЦПК України, частини 1 ст. 374 ЦПК України, § 3 Розділу V.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в магістерській роботі положення можуть бути використані: у науково-дослідній сфері - для подальших теоретичних досліджень та удосконалення апеляційного оскарження судових рішень; у правотворчій сфері - у процесі вдосконалення цивільного процесуального законодавства України; у навчально-методичній роботі - при підготовці підручників, навчальних посібників та науково-методичних рекомендацій з цивільного процесуального права тощо.

Структура магістерської роботи зумовлена метою та завданнями дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, які включають вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ І

ЗАГАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

1.1. Розвиток інституту апеляції в цивільному судочинстві

Законність та обґрунтованість рішень і ухвал суду першої інстанції в цивільному судочинстві України забезпечується системою численних процесуальних гарантій, а саме: принципами цивільного судочинства; участю в цивільному судочинстві прокурора, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб, які мають право звертатися до суду із заявами на захист прав та інтересів інших осіб; встановленим процесуальним порядком розгляду і вирішення справ.

Однак, як свідчить судова практика, для забезпечення законності і обґрунтованості рішень і ухвал суду першої інстанції зазначених гарантій недостатньо, оскільки суди через суб'єктивні й об'єктивні причини нерідко постановляють рішення, які не відповідають обставинам справи або порушують норми матеріального права, котрі регулюють спірні правовідносини сторін, та норми процесуального права.

За таких обставин, як зазначав Штефан М.Й., «...необхідно мати додаткові гарантії захисту прав і свобод заінтересованих громадян, прав організацій, держави та публічних інтересів і забезпечення законності і обґрунтованості рішень і ухвал суду першої інстанції. В їх складі визначальна роль належить апеляційному провадженню – апеляційному оскарженню та перевірці рішень і ухвал суду першої інстанції, які не набрали законної сили» [103, с. 236].

Оскільки в Україні апеляція застосовувалась до 1918 року, то й основні теоретичні дослідження проблем, пов'язаних з інститутом апеляційного оскарження судових рішень, відноситься саме до цього періоду. У зв'язку з цим, при дослідженні окремих питань апеляції необхідно враховувати як наукові

доробки вчених-процесуалістів минулого століття, так і наукові праці сучасних дослідників.

Так, приміром, в юридичній літературі кінця XIX – початку XX сторіччя апеляція розглядалася як прохання сторони, яка вважала рішення суду першої інстанції повністю або частково неправильним, про перегляд справи судом вищої інстанції [20, с. 65]. У даний час поняття апеляції суттєво не змінилося. Для зарубіжного цивільного судочинства апеляційне оскарження є звичайним способом оскарження, який бере свій початок від римського права і процесу [31, с. 124].

У сучасній юридичній науковій літературі апеляція (лат. *appellatio* – звернення) розглядається як одна з форм оскарження судових рішень у цивільних справах до суду вищої (апеляційної) інстанції, що має право переглядати справу [71, с. 25].

Більш широке визначення цього поняття дав Кейлін А.Д., який вважав, «... що апеляція – це перегляд справи, тобто повторний розгляд справи по суті в повному обсязі або в якій-небудь частині з постановленням нового рішення. Подача апеляції можлива при неправильності рішення суду першої інстанції, що проявляється в неправильному тлумаченні і застосуванні закону або в неправильному встановленні фактичної сторони справи. Право апеляційного оскарження обмежено високими позовними вимогами по справі. При розгляді справи суд апеляційної інстанції не має права виходити за межі апеляційної скарги» [20, с. 69].

Метою апеляції є перегляд справи вищим судом, тобто повторний розгляд справи по суті повністю або частково в залежності від змісту апеляційної скарги.

Повторний розгляд справи по суті означає, що справа за ініціативою сторони або іншої особи, яка приймала участь в справі, не згідної з винесеним рішенням, з метою перегляду цього рішення, переноситься на розгляд до вищої судової інстанції.

При повторному розгляді справи в суді апеляційної інстанції рішення суду першої інстанції по цій справі вважається таким, що воно буцім –то не існує [31,

с. 125]. Суд апеляційної інстанції повторно досліджує як фактичну, так і правову сторони справи. В результаті розгляду справи суд апеляційної інстанції може залишити рішення суду першої інстанції без зміни, змінити рішення суду першої інстанції або постановити нове рішення, протилежне за своїм змістом рішенню суду першої інстанції.

Теоретичне дослідження інституту апеляційного оскарження не можливо без розгляду його генезису в Україні.

Запровадження інституту апеляційного оскарження в цивільному судочинстві України є однією із найважливіших складових сучасної судово-правової реформи, яка здійснюється в умовах кардинального оновлення всіх сфер суспільного життя в Україні.

Початок сучасної судово-правової реформи в Україні, якою передбачено реформування й інституту оскарження та перегляду судових рішень, закономірно пов'язується з прийняттям Декларації про державний суверенітет України і Акта проголошення її незалежності. До цих історичних подій всі судові органи республіки входили до єдиної загальносоюзної системи юстиції колишнього СРСР, яка не передбачала можливості перегляду судових рішень в апеляційному порядку.

Саме проголошення державної незалежності поставило на порядок денний питання про проведення судово-правової реформи, якою передбачено кардинальне реформування судової системи, форм судочинства і інституту оскарження судових рішень, оскільки правосуддя є невід'ємною складовою державного суверенітету. І в цьому полягає найперша передумова запровадження інституту апеляційного оскарження в цивільному судочинстві України.

Система охорони прав при перегляді судових рішень, що залишилась Україні у спадок від колишнього Радянського Союзу, була збудована на соціалістичних засадах. Як за змістом, так і за формою вона не відповідала політико-правовим та соціально-економічним реаліям, що склалися в Україні на початку 90-х років XX сторіччя, не була здатною ефективно забезпечувати

подальший дійсно демократичний розвиток українського суспільства. Серед її найбільших недоліків на той час можна виділити наступні:

- залежність судових органів від органів виконавчої влади;
- обмеженість судової юрисдикції;
- відсутність судового конституційного контролю;
- обмеженість компетенції судових інстанцій, які здійснювали перегляд судових рішень;
- домінування публічних інтересів над приватними як при розгляді та вирішенні правових спорів, так і при перегляді судових рішень.

Подолання цих недоліків та необхідність створення системи правосуддя, що відповідає суті нової державності та засадам демократичного розвитку, - це друга передумова запровадження інституту апеляційного оскарження.

І нарешті, третьою соціальною передумовою, що зумовила невідкладність даної реформації, стала глибока криза всіх інституцій системи юстиції, стан яких з початку 90-х років XX ст. постійно, з наростаючою динамікою погіршувався. При цьому стійкою негативною тенденцією став відтік кваліфікованих кадрів, послаблення надійності охорони прав і свобод громадян, законних інтересів підприємств, установ, організацій, надмірна перевантаженість судів тощо.

В результаті економічних перетворень, які відбулися на початку 90-х років XX сторіччя в Україні, була відновлена підприємницька діяльність, поновлена і законодавчо закріплена приватна форма власності, приватизовані засоби виробництва тощо, - усе це призвело до розширення сфери цивільно-правових спорів, ускладненню цивільних правовідносин, що в свою чергу вимагало не тільки реформування судової системи в цілому, а і інституту оскарження судових рішень, зокрема.

Запровадження інституту апеляційного оскарження в сучасному цивільному судочинстві України є логічним продовженням тривалого багатовікового процесу розвитку українського державотворення. Його ідеї віддзеркалюють масивний пласт історичної пам'яті нашого народу, що сформувався на прикладах утвердження судової влади та розбудови засад правосуддя за часів Київської Русі,

дії Литовських Статутів, функціонування системи козацьких судів, спроб реформування при підготовці проектів Конституції Пилипа Орлика та кодексу українського права «Права, за якими судиться малоросійський народ», розвитку судової системи до і після реформи 1864 року, відбудовчих кроків у період існування Української Народної Республіки.

Як передумову запровадження інституту апеляційного оскарження в цивільному судочинстві України можна розглядати і те, що цей інститут законодавчо закріплений і застосовується як один із самих поширених в сучасному цивільному судочинстві способів оскарження судових рішень багатьох зарубіжних країн (Німеччини, Франції, Австрії, Італії, Іспанії, Бельгії, Англії, Скандинавських країн, США, Японії тощо). При цьому слід зауважити, що в багатьох країнах роль апеляційного способу оскарження судових рішень посилюється, про що свідчить постійне зростання кількості цивільних справ, які розглядаються апеляційними судами [18, с. 347].

Усе це призвело до того, що на початку ХХІ сторіччя в Україні відбулося переосмислення національного історичного досвіду апеляційного оскарження, вивчення механізму перегляду судових рішень в цивільному судочинстві зарубіжних країн, а також проведена розробка проекту Цивільного процесуального кодексу України, основна концепція якого – це побудова змагального процесу, який здійснюється незалежним судом.

21 червня 2001 року Верховною Радою України прийнято Закон «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України», який набрав чинності з 10 липня 2001 року. Цей Закон було прийнято на основі проекту нового Цивільного процесуального кодексу України. Законом вирішено першочергові завдання цивільного судочинства і внесені принципові новели, зумовлені вимогами Конституції України щодо запровадження інституту апеляційного оскарження та практичними проблемами здійснення правосуддя в цивільних справах.

Таким чином, реалізація зазначених конституційних положень надала змогу не тільки врахувати основні тенденції розвитку і вдосконалення процесуального

законодавства, а й відновити ті традиційні способи оскарження судових рішень, які були притаманні українському процесуальному законодавству в минулому.

Історія виникнення і розвитку апеляційного оскарження в цивільному судочинстві України надає можливість визначити основні етапи періодизації становлення цього правового інституту.

Перший етап – виникнення інституту оскарження судових рішень взагалі, та інституту апеляційного оскарження судових рішень, зокрема, що знаходить своє відображення у нормативних актах більш пізнього законодавства, а саме: в Судебниках 1497 р., 1550 р., Соборному Уложенні 1649 р., Литовських Статутах 1529 р., 1566 р., 1588 р., Збірнику Законів «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. та інших, які передбачали можливість оскарження судових рішень в апеляційному порядку.

Другий етап – закріплення інституту апеляційного оскарження у Статуті цивільного судочинства 1864 р., в якому найбільш повно знайшов свій подальший розвиток цей правовий інститут.

Третій етап – тимчасова дія інституту апеляційного оскарження, який запроваджено нормативними актами Української Народної Республіки (1917-1918 рр.).

Четвертий етап – запровадження інституту апеляційного оскарження в сучасному цивільному судочинстві України, що знайшло своє відображення в Концепції судово-правової реформи в Україні, Конституції України та Законі України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України», якими було відновлено інститут апеляційного оскарження в цивільному судочинстві України.

Таким чином, така періодизація дає підстави для висновку, що апеляційне оскарження в Україні пройшло складний шлях розвитку, а тому, відродження цього правового інституту в цивільному судочинстві є логічним етапом продовження основних тенденцій розвитку і вдосконалення процесуального законодавства нашої держави, що також є важливою передумовою запровадження інституту апеляційного оскарження в цивільному судочинстві України.

1.2. Принципи апеляційного провадження в цивільному судочинстві України

Перш ніж досліджувати теоретичні питання, пов'язані з апеляційним оскарженням судових рішень чи ухвал, необхідно зазначити ті принципи цивільного процесуального права, без реалізації яких апеляційне провадження є неможливим і які нерозривно пов'язані з поняттям апеляції, а також характеризують сутність досліджуваного інституту.

В першу чергу мова йде про принципи диспозитивності і змагальності, оскільки саме вони забезпечують свободу особистості у розпорядженні на свій розсуд належними їй правами, визначають ініціативу і активність сторін.

Одним з основних принципів судочинства Конституцією України (стаття 129 п. 4) визначено принцип змагальності сторін і свобода в наданні ними суду своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості. Цей принцип суттєво змінив роль суду та сторін в процесі.

Принцип права взагалі є основним, керівним положенням права, яке відображає його специфіку.

В юридичній науці традиційною є класифікація принципів права на: загально-правові, міжгалузеві і галузеві. При цьому загально-правові принципи визначають основу, на якій будується вся система права, зокрема законність, гуманізм, які мають безпосереднє відношення до кожної з галузей права. Міжгалузеві і галузеві принципи, виражаючи зміст певних галузей права, визначають не тільки об'єктивне начало цих галузей, але і обумовлюють існування загально-правових принципів права [76, с. 238]. Традиційною є систематизація принципів права в залежності від форм їх закріплення. За цим критерієм їх поділяють на дві групи: конституційні та галузеві, що виражають специфіку цивільного судочинства.

Треушніков М.К. наводить три критерії класифікації процесуальних принципів. Перший – за джерелом закріплення (конституційні та процесуальні принципи); другий – за предметом регулювання (принципи організації та

принципи здійснення правосуддя); третій – за функціональною роллю (організаційно-функціональні та функціональні принципи) [42, с. 199].

Виходячи з цього, він виділяє в загально-правові принципи – демократизм, гуманізм, законність. Міжгалузеві – принципи здійснення правосуддя тільки судом, рівності усіх громадян перед законом і судом і підкорення тільки законові, національної мови судочинства, гласності, об'єктивної істини, участі громадськості. До галузевих – диспозитивність, змагальність, процесуальна рівність сторін. До принципів судового розгляду справ – безпосередність, усність.

Штефан М.Й. систематизує принципи на групи за різними ознаками: за своєю дією в системі права, за формою нормативного закріплення – закріплені в Конституції України і в законодавстві про судочинство, за роллю в регулюванні процесуально-правового становища суб'єктів правовідносин, за предметом регулювання і за їх значимістю [103, с. 89].

Дійсно, як це вбачається із класифікації запропонованої Треушніковим М.К., до недавнього часу принцип змагальності був виключно галузевим принципом цивільного судочинства, що обумовлювалося його тодішнім змістом. Більш того, він хоча і був відомий в науці цивільного судочинства, але на практиці його фактично не існувало. Існувала навіть думка, що конкретно такого принципу немає. Так, Семенов В.М. вказував на існування двох окремих принципів: принципу процесуальної рівності сторін при змагальній формі судочинства і принципу процесуальної активності суду [68, с. 312].

Клейнман А.Ф. визначав принцип змагальності, як принцип, згідно якого дійсно рівноправні сторони вільно розпоряджаються доказами, надаючи їх суду в підтвердження своїх посилок та заперечень, а суд проявляє ініціативу та активність у встановленні дійсних взаємовідносин сторін та в збиранні доказів, допомагаючи тим самим сторонам захищати їх права та законні інтереси [68, с. 313].

Треушніков М.К. розглядав принцип змагальності як одну з гарантій досягнення об'єктивної істини по справі. В цивільному процесуальному праві начало змагальності приведено у відповідність з принципом об'єктивної істини.

Принцип змагальності забезпечує повноту фактичного і доказового матеріалу по цивільній справі – важливій умові досягнення істини. Він включав в зміст принципу змагальності три компоненти: кожна сторона повинна довести підстави своїх вимог; суд не перебуває в становищі безучасного арбітра, а при недостатності доказів він повинен доповнити їх; складовою частиною цього процесу є змагальна форма судового процесу [42, с. 200].

«Покладення турбот по здійсненню прав виключно на правомочну особу може привести до перемоги в судовому процесі не того, хто правий, а того, хто має досвід, освіту. Тому на суд покладено обов'язок сприяти сторонам в здійсненні своїх прав. Активність та ініціатива суду в збиранні доказів спрямовані на з'ясування фактичних обставин справи, а на меті – на безпомилкове вирішення цивільної справи у відповідності із законом» [16, с. 17].

Тривалий час в юридичній літературі велась полеміка з приводу того «яким повинен бути за своїм змістом принцип змагальності». При цьому пропонувалось «забезпечити дійсну змагальність процесу», ввести «чисту» змагальність і відмовитись від принципу об'єктивної істини.

Зміст поняття «чиста» змагальність визначався як начало, в силу якого від заяви сторін залежало, «щоб суддя діяв і як би він діяв».

В даний час це поняття має аналогічну трактовку: «чиста» змагальність – це коли суд не повинен і не може добиватися істини, якщо сторони цього не бажають».

У наукових дослідженнях дореволюційних вчених змагальність розглядалась не тільки як принцип цивільного судочинства, але і в більш практичному плані – як механізм (сукупність методів) дослідження фактичних обставин справи. Крім того, в ряді випадків застосовувався більш широкий підхід – крім процесуальних факторів враховувались загально-правові та організаційні. Зокрема, К.Малишев розглядав змагальність як принцип, за яким діяльність суду залежить від вимог сторін, від їх ініціативи, а спірні правовідносини обговорюються тільки по тих фактах, які повідомлені судом сторонами [68, с. 314].

Васьковський Є.В. не вважав змагальність фундаментальним принципом цивільного судочинства, а розглядав це поняття як відповідальність сторін за фактичний матеріал процесу, як право сторін вільно розпоряджатися фактичним матеріалом. Суд в такому процесі займав пасивне становище, і лише оцінював поданий фактичний матеріал, а сторони мали відповідати за його повноту та достовірність [15, с. 119].

Таким чином, з позицій змагальності судочинство може бути побудовано різним чином. Ідеальної моделі в цьому випадку немає, як і не існує в чистому вигляді змагального і слідчого процесів. Оптимальне змагальне судочинство є продукт історичних, соціальних, економічних і інших причин [42, с. 204].

Закріплення в Конституції України принципу змагальності серед основних засад судочинства взагалі, змінює його значення, місце в класифікації принципів цивільного судочинства, в зв'язку з чим він стає конституційним [36].

В новій редакції ст. 12 ЦПК України, яка має назву «Змагальність сторін», вказано, що цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін.

При цьому сторони та інші особи які беруть участь у справі, користуються рівними правами щодо надання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості.

Суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створює необхідні умови для всебічного і повного дослідження обставин справи: роз'яснює особам, які беруть участь у справі, їх права і обов'язки, попереджує про наслідки вчинення або не вчинення процесуальних дій і сприяє здійсненню їх прав у випадках, передбачених цим Кодексом.

І нарешті, при дослідженні і оцінці доказів, встановленні обставин справи і прийнятті рішення суд є незалежним від висновків органів влади, експертиз або окремих осіб. Отже, зараз принцип змагальності набув свого реального, первісного значення – покладення обов'язку по збору доказів та відповідальності за їх повноту та доброякісність на сторони. При цьому слід зазначити, що змагальність – це не стільки право, скільки обов'язок для сторін доводити обґрунтованість своїх вимог. Реалізація цього обов'язку ґрунтується на праві

сторін вільно розпоряджатися фактичним матеріалом у процесі. «Утвердження своїх міркувань і оспорування доводів, міркувань та заперечень противної сторони визначають зовнішню форму цивільного судочинства, надаючи йому змагального вигляду – боротьби сторін перед судом» [89, с. 238].

Закріплення принципу змагальності в Конституції України та Цивільному процесуальному кодексі України є необхідною передумовою змін, які відбулися у зв'язку з запровадженням інституту апеляційного оскарження, існування якого неможливо без запровадження принципу змагальності.

Як правильно свого часу зазначав С.А. Шишкін, усунення обов'язку суду встановлювати об'єктивну істину і зміщення акценту на право сторін в питаннях дослідження і встановлення фактичної сторони справи тягне за собою необхідність змінення критеріїв оцінки судової діяльності суддів вищими судовими інстанціями, а це практично неможливо без апеляційного провадження, тобто повторного перегляду справи по суті [99, с. 84].

Крім принципу змагальності в апеляційному провадженні важливе значення має принцип диспозитивності.

Термін «диспозитивність» (лат. *dispositivus* означає «маю у своєму розпорядженні» та «*dispono*», яке означає «розпоряджаюсь») визначає можливість особи на свій розсуд, самостійно розпоряджатись (або мати таку нагоду) належними їй суб'єктивними правами. У цивільному судочинстві України дане трактування покладене в основу поняття юридичного терміну «принцип диспозитивності».

Головна риса диспозитивності – можливість вільно розпоряджатися. Так, на думку В.І. Тертишнікова, здійснення права відмови від позову, визнання позову також як здійснення права на порушення справи, подання апеляційної скарги, - це розпорядження суб'єктивними правами і водночас здійснення суб'єктивних прав [64, с. 61].

Щодо поняття і змісту принципу диспозитивності у юридичній науці не існує спільної думки. Одні науковці вважають, що під диспозитивністю у цивільному судочинстві потрібно розуміти можливість розпоряджатися виключно

процесуальними правами. Однак, на нашу думку, заслуговує на увагу протилежна точка зору, згідно якої до змісту принципу диспозитивності входить не тільки розпорядження процесуальними правами, а й суб'єктивними матеріальними правами, які, у свою чергу, реалізувати можна через дієвість процесуальних засобів. Тому якісно визначальним у змісті принципу диспозитивності буде розпорядження у процесуальній формі матеріальними правами [44, с.19].

Але зміст принципу диспозитивності також визначається тими широкими процесуальними правами, якими закон наділяє сторони та інших осіб, які беруть участь у справі. Принцип диспозитивності визначає механізм виникнення, розвитку й закінчення цивільної справи. Він проявляється і знаходить свої нормативні закріплення щодо всіх стадій цивільного судочинства та всіх видів провадження.

Відповідно до принципу диспозитивності, сторони у будь-якому виді провадження і на будь-якій стадії процесу можуть розпоряджатися процесуальними правами: отримувати копії рішень, ухвал, інших документів, які є у справі; брати участь у судових засіданнях, заявляти клопотання і відводи. Особливе місце серед прав сторін мають суб'єктивні права, здійснення яких впливає на провадження по справі: право позивача відмовитись від позову і право сторін завершити справу укладенням мирової угоди [75, с. 306].

В апеляційному провадженні сторони, згідно з принципом диспозитивності, розпоряджаються широким колом прав, головними з яких є права, які впливають на розвиток судового провадження. Крім того, принцип диспозитивності в апеляційному провадженні проявляється в тому, що суд апеляційної інстанції при розгляді справи обмежений доводами апеляційної скарги чи подання, тобто розгляд справи, перевірка рішення суду першої інстанції здійснюється апеляційним судом у тому обсязі, який визначений особою, яка подала апеляційну скаргу чи подання. Суд апеляційної інстанції пов'язаний цими межами, за які він може вийти лише у виключних випадках, передбачених законом.

Одним із розпорядчих повноважень, що складає зміст засади диспозитивності в цивільному судочинстві, є право відкликати апеляційну скаргу чи подання або відмовитись від них. Зокрема, для апеляційної інстанції характерним є те, що особа, яка подала апеляційну скаргу чи подання, вправі не тільки доповнити або змінити їх у межах строку на апеляційне оскарження, а й протягом усього часу розгляду справи відмовитись від них повністю або частково. Крім того, особі, яка подала апеляційну скаргу чи подання, надано законом право відкликати їх як у період проведення судом першої інстанції підготовчих процесуальних дій, пов'язаних із виконанням вимог ст.ст. 365- 366 ЦПК України, так і під час знаходження справи в апеляційному суді: у першому випадку заява про відкликання скарги чи подання розглядається одноособово суддею першої інстанції з постановленням процесуального документа – ухвали; у другому – заява розглядається суддею апеляційної інстанції з постановленням аналогічного процесуального документа.

Право на відмову від апеляційної скарги чи подання і закриття апеляційного провадження здійснюється під контролем суду апеляційної інстанції, котрий вправі відмовити в цьому, якщо така відмова суперечить законові або порушує чий-небудь права та охоронювані законом інтереси.

Таким чином, принцип диспозитивності характеризується наступними положеннями, на які звертається увага в юридичній літературі: хто хоче здійснити своє право, повинен сам потурбуватися про це – *vigilantibus jura scripta sunt*; особа, якій належить право, може від нього відмовитись – *volentum non fit injuria*; нікого не можна примушувати пред'явити позов проти його волі – *nemo inventus cogere cogitur*; немає суду без позивача – *nemo iudex sine actore*; суд не повинен виходити за межі вимоги сторін – *iudex ne eat ultra petita partium, ultra petita non cognoscitur*, за винятками, встановленими законом; правом розпоряджатися об'єктом процесу – *res in iudicatum deducta* [68, с. 210].

Принцип диспозитивності тісно пов'язаний з принципами змагальності та рівності сторін. Раніше диспозитивність визначалась як право розпоряджатись правами, а змагальність – як право сторін на розпорядження фактами і доказами.

Принцип змагальності розглядався як підлеглий відносно принципу диспозитивності. Ці принципи взаємопов'язані, але вони не є одним цілим чи продовженням один одного. Якщо принцип диспозитивності виражається в процесуальних повноваженнях, здійснення яких спрямоване на виникнення апеляційного процесу та його рух, то принцип змагальності регулює дії сторін та інших учасників апеляційного процесу щодо перевірки фактичної сторони справи та законності і обґрунтованості судових постанов.

Крім принципів змагальності і диспозитивності суди апеляційної інстанції в своїй діяльності повинні керуватися принципом усності, який повинен застосовуватись в поєднанні з принципом письмовості. Інакше кажучи в апеляційному провадженні повинна допускатися як усна форма спілкування суду зі сторонами, так і письмова. Письмова форма в апеляційному провадженні проявляється в наступному – апеляційна скарга, заперечення на апеляційну скаргу, фіксація судового процесу, постанова суду апеляційної інстанції.

В апеляційному провадженні поряд з вказаними принципами застосовуються і інші принципи цивільного судочинства – принцип гласності, який проявляється в проведенні відкритого розгляду справ в судах апеляційної інстанції; принцип колегіальності при призначенні та розгляді справи; принцип законності (наприклад, у випадку необхідності виходу за межі апеляційної скарги і розгляду справи в повному обсязі); принцип процесуальної рівності сторін; принцип незалежності суддів і підпорядкуванні їх тільки закону та інші.

РОЗДІЛ II

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АПЕЛЯЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ

2.1. Суб'єкти права на апеляційне оскарження в цивільному судочинстві

Однією з умов реалізації права апеляційного оскарження рішення суду є належність особи до кола суб'єктів, які мають право звернутися до суду вищої інстанції зі скаргою на рішення суду першої інстанції.

У правовій доктрині суб'єктом права визнається особа, яка приймає участь чи здатна приймати участь у правовідносинах [66, с. 165], і звертається увага на необхідність розмежування поняття «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин». Доцільність розмежування поняття «суб'єкт права» і, як більш вузького поняття, «учасник правовідношення» обґрунтовує, зокрема, Р.О. Халфіна. На думку вченої, учасниками правовідносин є людина, різноманітні сторони, властивості, характеристики якої розкриваються у різних видах суспільних відносин. Тоді як участь громадян в якості учасників правовідносин визначається їх положенням у державі і суспільстві. У свою чергу, правове положення громадян в різних правовідносинах визначається характером останніх і знаходить свій вияв у галузевій правосуб'єктності [67, с. 115-116, 145, 148].

Перш за все варто відзначити, що право апеляційного оскарження реалізується тими особами, яким воно надано і, відповідно, за якими зазначене право закріплено у нормах цивільного процесуального законодавства. Зокрема, питання щодо суб'єктів права апеляційного оскарження на законодавчому рівні вирішено у ч. 1 ст. 352 ЦПК України. Згідно з положеннями даної статті учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково.

Загальні положення про суб'єктів апеляційного оскарження містяться у ст. 43 ЦПК України, відповідно до якої учасники справи мають право оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках.

Аналіз положень ст. 43, ч. 1 ст. 352 ЦПК України дає змогу дійти висновку, що суб'єктами апеляційного провадження можуть бути як особи, які беруть участь у справі, так і особи, які не беруть участь у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права та обов'язки, що засвідчує про те, що коло осіб, які можуть звернутися до суду апеляційної інстанції зі скаргою, законодавцем фактично не обмежено.

Основну групу суб'єктів апеляційного оскарження становлять особи, які беруть участь у справі. При визначенні поняття осіб, які беруть участь у справі, як суб'єктів оскарження рішення суду першої інстанції, необхідно виходити із загальних ознак, що властиві даній категорії осіб. У літературі відзначається, що термін «особи, які беруть участь у справі» застосовується для позначення групи учасників процесу, юридично заінтересованих у справі, і, як наслідок, наділених комплексом процесуальних прав, що дають їм можливість впливати на рух цивільного судочинства [68, с. 75].

Склад осіб, які беруть участь у справі, на законодавчому рівні визначений у ст. 42 ЦПК України. Аналіз положень зазначеної статті надає змогу зробити висновок, що особами, які беруть участь у справі, є: 1) сторони, треті особи; 2) при розгляді вимог у наказному провадженні учасниками справи є заявник та боржник; 3) у справах окремого провадження учасниками справи є заявники, інші заінтересовані особи; 4) у справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб; 5) у справах про оскарження рішення третейського суду, оспорування рішення міжнародного комерційного арбітражу та про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу учасниками справи є учасники (сторони) третейського розгляду, особи, які не брали участі у третейському розгляді, якщо третейський суд вирішив питання про їхні права та обов'язки, а також сторони арбітражного розгляду [88].

Суб'єкт, що звернувся до суду в порядку окремого провадження із заявою щодо встановлення обставин, необхідних для здійснення його особистих немайнових і майнових прав, і в інтересах якого відкрите провадження, є заявником [69, с. 16]. Поняття «інші заінтересовані особи», як справедливо відзначається у доктрині цивільного процесуального права, має збірний характер, оскільки охоплює усіх осіб, прав, свобод та інтересів яких в тій чи іншій мірі може стосуватися прийняте у справі окремого провадження рішення [70, с. 444-445].

Можливість звернення особи до суду за захистом обумовлена, зокрема, наявністю у неї юридичної заінтересованості. Юридична заінтересованість - це об'єктивний зв'язок між рішенням у даній справі і передбачуваними правами, обов'язками і охоронюваними законом інтересами особами [71, с. 50].

Ю.С. Червоний відзначав, що для категорії осіб, визначених у ст. 26 (42) ЦПК України, характерно те, що у них є юридична заінтересованість у вирішенні справи. Вони захищають або свої права і інтереси або права і інтереси інших осіб, державні і суспільні інтереси. Вчений зазначав, що у осіб, які захищають свої права і інтереси, є не тільки процесуальний, але і матеріальний інтерес у вирішенні справи. Особи, які захищають права і інтереси інших осіб, держави, громадських організацій, мають тільки процесуальний інтерес у результаті справи [18, с. 84].

Матеріально-правова заінтересованість полягає у прагненні домогтися для себе поновлення порушеного, оспорюваного чи невизнаного права, законного інтересу, тобто отримати певне майно, благо, встановити певний стан, обставини або навпаки не допустити їх порушення [18, с. 94]. Тоді як процесуальна юридична заінтересованість спрямована на досягнення певного процесуального результату у формі відповідного судового рішення, що відповідає функціональному призначенню участі цього суб'єкта у розгляді та вирішенні цивільної справи [74, с. 34].

Основною групою осіб, які беруть участь у справі, є сторони, які володіють юридичною заінтересованістю. Сторонами у цивільному судочинстві, відповідно до ч. 1 ст. 48 ЦПК України, є позивач і відповідач.

Згідно з ч. 1 ст. 48 ЦПК України сторона, третя особа, особа, яка відповідно до закону захищає права, свободи чи інтереси інших осіб, а також заявники та інші заінтересовані особи в справах окремого провадження (крім справ про усиновлення) можуть брати участь у цивільній справі особисто або через представника. На відміну від сторін юридична заінтересованість їх представників має виключно процесуальний характер.

Пленум Верховного Суду України у постанові «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» у п. 1 звертає увагу на те, що представнику сторони чи третьої особи або заявника не може бути відмовлено в прийнятті апеляційної скарги, поданої від імені особи, яку він представляє, з підстав недолучення до апеляційної скарги документа про його повноваження, якщо в повноваженнях, за якими він брав участь у справі, не було застережено про відсутність у нього права на апеляційне оскарження.

Законні представники (батьки, усиновлювачі, опікуни і піклувальники) можуть самостійно від імені особи, яку представляють, оскаржити судові рішення суду першої інстанції, не маючи на це спеціальної довіреності. Я.

Різним є характер юридичної заінтересованості третіх осіб, оскільки законодавець виділяє два їх види: 1) треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору (ст. 52 ЦПК України); 2) треті особи, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору (ст. 53 ЦПК України). Порівнюючи характер юридичної заінтересованості третіх осіб С.В. Васильєв дійшов висновку, що різниця в юридичному інтересі цих двох видів третіх осіб по відношенню до спору полягає в тому, що третя особа, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, має стосовно предмета спору безпосередній юридичний інтерес, оскільки вона є суб'єктом спірного матеріального правовідношення (або вважає себе таким), а третя особа без самостійних вимог має стосовно предмета спору

непрямий юридичний інтерес, оскільки не є суб'єктом спірного матеріального правовідношення [79, с. 68].

Стаття 55 ЦПК України передбачає можливість залучення до участі у справі на будь-якій стадії цивільного судочинства правонаступника відповідної сторони або третьої особи у разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи, заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір. Усі дії, вчинені в цивільному судочинстві до вступу правонаступника, обов'язкові для нього так само як вони були обов'язкові для особи, яку він замінив. Із зазначеного випливає, що правонаступництво у цивільній справі є можливим і на стадіях апеляційного оскарження. При цьому час вступу в цивільне судочинство правонаступника прямо впливає на обсяг його прав та обов'язків.

Зокрема, С.Я. Фурса відзначає, що якщо правонаступник помер у проміжок часу від ухвалення рішення до набрання ним законної сили, саме суд першої інстанції повинен допустити до участі у справі правонаступника, і тоді до нього перейде право апеляційного оскарження судового рішення [76, с. 480]. Однак доцільність вирішення судом першої інстанції питання щодо допуску у справу правонаступника у період набрання рішенням суду законної сили для забезпечення можливості для цієї особи подальшого оскарження рішення суду викликає певні зауваження.

Пленум Верховного Суду України у постанові «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» акцентує увагу на тому, що на стадії апеляційного провадження питання про процесуальне правонаступництво вирішує суд апеляційної інстанції (абз. 2 п. 2).

К.В. Гусаров вирішення судом апеляційної інстанції питання про процесуальне правонаступництво визначає як особливість вступу у процес правонаступника на стадії апеляційного провадження [21, с. 835-836, 889].

Якщо рішення суду першої інстанції набрало законної сили, вступ у цивільне судочинство правонаступника, який виявляє ініціативу відповідно до ч. 1 ст. 352 ЦПК України оскаржувати в апеляційному порядку це рішення, не має

подальшого сенсу без поновлення апеляційним судом строку на апеляційне оскарження судового рішення. У разі позитивного результату правонаступник набуває цивільного процесуального правового статусу сторони або третьої особи і бере участь в апеляційному провадженні [17, с. 369]. У підтвердження зазначеного наведемо позицію О. Угриновської, яка пропонує смерть особи, яка брала участь у розгляді справи у суді першої інстанції, в період набрання рішенням суду законної сили визначати однією з поважних причин для поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження [74, с. 162].

Окрім осіб, які беруть участь у справі, суб'єктами апеляційного провадження є також особи, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки (ст. 352 ЦПК України). Наділення осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питаннях про їх права та обов'язки правом оскарження судового рішення вченими-процесуалістами обґрунтовується тим, що у подальшому рішення суду, як правило, вважається загальнообов'язковим і воно може впливати на права тих осіб, які не брали участі у розгляді справи [45, с. 715].

Варто відзначити, що на відміну від чинного цивільного процесуального законодавства, що значно розширив коло суб'єктів апеляційного оскарження, ЦПК України в редакції від 18.07.1963 року у ч. 1 ст. 290 передбачав можливість звернення з апеляційною скаргою лише для сторін, а також інших осіб та прокурора, які брали участь у розгляді справи. Відповідно, суб'єктами апеляційного оскарження визнавалися особи, які брали участь у розгляді справи, - сторони (позивач, відповідач), треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору, їх представники і правонаступники, заявники та заінтересовані особи у справах окремого провадження, а також прокурор у випадках, передбачених законодавством [20, с. 13].

О.В. Іванова під особами, не залученими до участі у справі, права яких порушені рішенням суду, розуміє суб'єктів спірного матеріального правовідношення, не наділених процесуальним статусом при провадженні у справі в суді першої інстанції. При цьому характерними рисами даних осіб вчена

визначає: їх фактичну і юридичну неучасть у справі (в суді першої інстанції); появу у процесі після ухвалення рішення судом першої інстанції; порушення прав і охоронюваних законом інтересів таких осіб рішенням суду; наявність як матеріальної так і процесуальної заінтересованості у результаті справи, виступ на захист власних інтересів [25, с. 8].

Надання права апеляційного оскарження суб'єктам, які не брали участі у розгляді справи судом першої інстанції, означає можливість оскарження рішення в апеляційному порядку особами, які не мають статусу осіб, які беруть участь у справі, і не були повідомлені про час і місце судового розгляду при умові, якщо у рішенні суду вирішене питання про їх права та обов'язки [80, с. 342].

У зв'язку з зазначеним суттєвого теоретичного та практичного значення набуває питання щодо набуття суб'єктом статусу особи, яка бере участь у справі. З даного приводу С.С. Бичкова зазначає, що цивільного процесуального правового статусу осіб, які беруть участь у справах позовного провадження, фізичні та юридичні особи, держава, а також інші учасники правовідносин, справи щодо яких розглядаються у порядку цивільного судочинства, набувають з моменту відкриття провадження у справі, а якщо вони вступають у цивільне судочинство після відкриття провадження у ньому - з моменту притягнення (залучення) чи допуску їх до участі у справі [7, с. 42].

Зокрема, процесуальний статус третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, виникає в учасників правовідносин, справи щодо яких розглядаються у порядку цивільного судочинства, не з моменту відкриття провадження у справі, а з моменту їх вступу у справу або залучення до участі в справі за клопотанням сторін, інших осіб, які беруть участь у справі, або з ініціативи суду [81, с. 142].

Традиційно у науці цивільного процесуального права елементами цивільного процесуального статусу визначено цивільні процесуальні права та цивільні процесуальні обов'язки. Особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки, згідно зі ст. 8 ЦПК України, мають право на отримання в

суді усної або письмової інформації про результати розгляду відповідної справи. Особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив про їх права, свободи чи обов'язки, мають право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії рішень і ухвал. Що, у свою чергу, сприяє особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, у підготовці апеляційної скарги. Під час провадження в апеляційному суді ці особи наділяються правами осіб, які беруть участь у справі, а саме правом брати участь у розгляді справи в апеляційній інстанції, заявляти клопотання, подавати докази. Це забезпечує їм можливість бути активними учасниками процесу доказування в апеляційному суді [83; 12, с. 70].

Право на апеляційне оскарження особами, які не брали участі у справі, позитивно сприйнято судовою практикою, зокрема, закріплено у п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку». Однак, реалізація даного права, згідно з позицією спеціалістів Верховного Суду України, обумовлена умовою, а саме можливістю апеляційного оскарження рішення суду першої інстанції зазначеними особами лише у разі, коли суд вирішив питання про їх права та обов'язки.

Ю.С. Червоний заперечував доцільність оскарження особами, які не брали участі у справі, судових рішень судом апеляційної інстанції, обґрунтовуючи власну позицію змістом ч. 1 ст. 27 (42) ЦПК України, відповідно до якої особи, які не брали участі у справі, не мають права знайомитися з матеріалами справи, тому «... незрозуміло, як вони можуть дізнатися, що суд першої інстанції вирішив питання про їх права та обов'язки, і виконати вимоги ст. 295 (352) ЦПК» [17, с. 336, 352, 354].

На противагу зазначеному, Ю. Радзієвський надання особам, які не брали участі у розгляді справи, права на апеляційне оскарження рішень судів, що стосуються їх прав і обов'язків, вважає виправданим, оскільки єдиною можливістю захисту своїх прав у випадку незгоди зі змістом відповідного рішення для зазначених вище осіб є оскарження такого рішення в апеляційному

порядку. Разом тим, помилкою законодавця, і з цим варто погодитися, вчений відзначає відсутність у ЦПК норми, що встановлює право осіб, які не брали участі у розгляді справи, на оскарження ухвал, що стосуються їх прав і обов'язків [55].

К.В. Гусаров відзначає, що оскільки ЦПК України не обмежує кола суб'єктів апеляційного оскарження, то до суду зі скаргою може звернутися будь-яка особа, яка вважає, що її права порушені рішенням суду, що оскаржується. У зв'язку з чим вчений не виключає можливість зловживання процесуальними правами з метою затримання набрання рішенням законної сили з боку будь-якої особи, на думку якої судові рішення зачіпає її права чи інтереси [20, с. 187].

Подібні твердження щодо вірогідності безпідставного звернення до суду апеляційної інстанції будь-якої особи, яка вважає, що суд першої інстанції припустився помилки В.А. Кройтор вважає перебільшенням, «...оскільки більшість громадян навряд чи буде витратити час та кошти на оскарження рішення суду, що в дійсності не зачіпає їх прав та обов'язків. Поодинокі ж випадки необґрунтованого звернення до суду, без сумніву, зустрічаються і в практиці судів першої інстанції». Надання можливості оскаржувати рішення суду першої інстанції особам, які не брали участі у справі, але суд вирішив питання про їх права та обов'язки, на думку вченого, є виправданою і сприяє не лише захисту прав та інтересів таких осіб, а й реалізації принципу процесуальної економії, оскільки не змушує осіб, яких стосується рішення, вирішувати свою проблему, що створило рішення суду, через суд першої інстанції [42, с. 199].

Можливість звернення особи до суду за захистом обумовлено, зокрема, наявністю у неї юридичної заінтересованості. Заінтересованою в цивільному судочинстві визнається особа, яка звертається до суду за захистом своїх порушених чи оспорюваних прав та інтересів, які охороняються законом і в силу цього підлягають судовому захисту. Отже, якщо звернення особи до суду обумовлено іншими корисливими цілями, що нерідко має місце в судовій практиці, відсутня заінтересованість в зазначеному вище розумінні [76, с. 92].

М.І. Балюк, Д.Д. Луспенник вважають, що якщо суд ухвалив рішення безпосередньо про права, свободи чи обов'язки осіб, які не брали участі у справі,

то вони являються особами матеріально заінтересованими у вирішенні справи в апеляційній інстанції, тобто вони мають процесуальний законний інтерес. Виступають в суді апеляційної інстанції від свого імені і на захист своїх прав [5, с. 461].

Зазначені особи в обов'язковому порядку повинні обґрунтувати своє право на апеляційне оскарження посиланням на те, які саме права та обов'язки вирішив суд [5, с. 66]. Так, Суд апеляційної інстанції Одеської області згідно ухвали від 26.06.2014 р. у справі № 22-ц/785/5933/14, розглянувши апеляційну скаргу ОСОБА_2 на заочне рішення Приморського районного суду м. Одеси від 06.02.2013 р. у цивільній справі за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_4 про спонукання до вчинення певних дій, ухвалив апеляційну скаргу ОСОБА_2 вважати неподаною та повернути скаргнику [84]. Суд виходив з того, що апелянтом не зазначено, у чому саме відбулося чи може відбутися порушення матеріальних або інших інтересів та вбачається необхідність в доведенні апелянтом порушення прав тим судовим рішенням, яке він оскаржує в апеляційному порядку.

Пленум Верховного Суду України у п. 8 постанови «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» зазначив, що при поданні апеляційної скарги особою, яка не брала участі у справі, про права та обов'язки якої суд першої інстанції питання не вирішував, подання скарги на ухвалу суду, що не підлягає апеляційному оскарженню, суддя-доповідач постановляє ухвалу про відмову в прийнятті апеляційної скарги.

Позиція Пленуму Верховного Суду України віднайшла підтримку і в правовій доктрині. Деякими процесуалістами підтримується можливість відмови у прийнятті апеляційної скарги у разі звернення до суду апеляційної інстанції особи, яка не брала участі у справі, про права та обов'язки якої суд питання не вирішував [56, с. 483].

Суперечливо та неоднозначно з даного питання формується і судова практика. В якості прикладу - ухвала суду апеляційної інстанції Одеської області у справі № 22-ц/785/4035/13 від 11.04.2013 р. [85], згідно якої зазначений суд

відмовив ОСОБА-2 у прийнятті апеляційної скарги на рішення Приморського районного суду м. Одеси від 15.11.2012 р. у справі за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_4 про стягнення боргу, посилаючись на ч. 5 ст. 357 ЦПК України, п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку». Суд апеляційної інстанції Одеської області виходив з того, що ОСОБА_2 стороною договору від 15.01.2000 р. та учасником процесу по даній справі не була, вказаним судовим рішенням питання про права та обов'язки ОСОБА_2 не вирішувалося.

Висновки спеціалістів Верховного Суду України, як вбачається, потребують критичної оцінки, оскільки є передчасними і такими, що не відповідають приписам чинного цивільного процесуального законодавства, що не передбачає можливості для суду апеляційної інстанції постановити ухвалу про відмову в прийнятті апеляційної скарги у разі оскарження рішення суду особами, які не мають права на таке оскарження.

З даного приводу цілком слушною видається висловлена у літературі точка зору, що не можна відмовити у прийнятті апеляційної скарги від особи, яка не брала участі у справі, з тих підстав, що рішення суду не порушує прав цієї особи, оскільки це питання вирішується лише в судовому засіданні при перегляді судового рішення по суті [56, с. 483]. Схожої точки зору дотримується К.В. Гусаров, який положення п. 8 зазначеної постанови Пленуму Верховного Суду України визнає нелогічним і звертає увагу на те, що суд відповідно до норм ЦПК не вирішує питання по суті в момент прийняття апеляційної скарги про те, порушені чи ні права особи, яка звертається зі скаргою на судові рішення [21, с. 87-88].

Викликає певні сумніви та заперечення рекомендація Верховного Суду України, викладена у тому ж п. 8 постанови «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку», щодо доцільності постановлення апеляційним судом ухвали про закриття апеляційного провадження у справі за апеляційною скаргою особи, яка не брала участі у справі, про права та обов'язки

якої суд першої інстанції питання не вирішував при умові, що зазначені обставини будуть встановлені після прийняття апеляційної скарги до розгляду.

Варто зазначити, що зазначений підхід спеціалістів Верховного Суду України віднайшов підтримку серед деяких вчених [43, с. 405] та активно впроваджується судовою практикою. Зокрема, Суд апеляційної інстанції Одеської області, керуючись ст. 292 ЦПК України, п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» згідно ухвали від 20.12.2012 р. у справі № 22- ц/1590/10898/12 [88] закрив апеляційне провадження у справі за позовом ОСОБА_1 до Савранського споживчого товариства про визнання договору купівлі-продажу дійсним та визнання права власності на нерухоме майно за апеляційною скаргою ОСОБА_2 на рішення Савранського районного суду Одеської області від 01.02.2012 р. При цьому суд виходив з того, що апелянт не належить до кола осіб, які мають право оскаржувати рішення суду, оскільки порушення її прав та інтересів оскаржуваним рішенням не виявлено.

Однак, системний аналіз положень цивільного процесуального законодавства засвідчує, що ані ст. 352 ЦПК України, що визначає коло суб'єктів оскарження, ані ст. 374 ЦПК України, що регламентує безпосередньо повноваження суду апеляційної інстанції за наслідками розгляду апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції, ані інші норми ЦПК України безпосередньо не передбачають для суду апеляційної інстанції можливості постановлення ухвали про закриття провадження у справі за апеляційною скаргою особи, яка не брала участі у справі, про права та обов'язки якої суд першої інстанції питання не вирішував. За таких обставин зазначені рекомендації вищих судових органів видаються сумнівними, а цивільне процесуальне законодавство з даного питання потребує певних змін і доповнень з метою чіткого вирішення зазначеного питання.

Частина 3 ст. 42 ЦПК України закріплює правило, згідно з яким у справах можуть брати участь органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Заінтересованість цих органів та осіб має

державно-правовий, суспільний або соціальний характер і впливає із обов'язків, визначених їх компетенцією або покладеними на них функціональними повноваженнями [77, с. 267].

Відповідно до ч. 1 ст. 56 ЦПК України у випадках, встановлених законом, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб, або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах. Органи та інші особи, які відповідно до ст. 56 ЦПК України звернулися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах, мають процесуальні права й обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, за винятком права укласти мирову угоду (ч. 1 ст. 57 ЦПК України).

Частина 2 ст. 56 ЦПК України наділяє прокурора, в межах повноважень, визначених законом, з метою представництва інтересів громадянина або держави в суді правом вступу за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом інших осіб, на будь-якій стадії її розгляду, а також правом на подання апеляційної скарги.

Представництво прокуратурою інтересів громадянина або держави в суді, згідно зі ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. [18] полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом. Варто відзначити, що здійснення представництва інтересів громадянина або держави у справі на будь-якій стадії цивільного судочинства згідно з чинним законодавством покладено лише на прокурора.

Разом з тим варто відзначити, що науковцями звертається увага на невдалий підхід законодавця у використанні терміну «представництво», оскільки, як зазначає С.С. Бичкова, прокурор у будь-якому разі не стає процесуальним представником і завжди діє від свого імені [7, с. 292]

Відповідно до ч. 3 ст. 24 Закону України «Про прокуратуру» право подання апеляційної скарги на судові рішення в цивільній, адміністративній,

господарській справі надається прокурору, який брав участь у судовому розгляді, а також незалежно від участі в розгляді справи прокурору вищого рівня: Генеральному прокурору України, його першому заступнику та заступникам, керівникам регіональних та місцевих прокуратур, першим заступникам та заступникам керівників регіональних прокуратур.

При цьому прокурор повинен надати суду письмову згоду законного представника або органу, якому законом надано право захищати права, свободи та інтереси відповідної особи, або органу державної влади, органу місцевого самоврядування чи іншого суб'єкта владних повноважень на здійснення ним представництва.

Відповідно до ч. 2 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» в якості підстав представництва в суді інтересів громадянина визнає його неспроможність самотійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. Наявність таких обставин прокурором має бути обґрунтована.

Ч. 2 ст. 56 ЦПК України закріплює за прокурором обов'язок з надання суду документів, що підтверджують неможливість громадянина самотійно здійснювати представництво своїх інтересів.

Згідно з ч. 3 ст. 23 вищезазначеного закону здійснення прокурором представництва законних інтересів держави у суді матиме місце у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу.

Наявність підстав для представництва має бути обґрунтована прокурором у суді. Частина 4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» закріплює правило, згідно з яким прокурор здійснює представництво інтересів громадянина або

держави в суді виключно після підтвердження судом підстав для представництва. А саме, він зобов'язаний попередньо, до звернення до суду, повідомити про це громадянина та його законного представника або відповідного суб'єкта владних повноважень. У разі підтвердження судом наявності підстав для представництва прокурор користується процесуальними повноваженнями відповідної сторони процесу. Наявність підстав для представництва може бути оскаржена громадянином чи її законним представником або суб'єктом владних повноважень.

В.В. Долежан у свій час звертав увагу на доцільність збереження за прокурором права офіційної критики рішень і дій органів судової влади, на яку повинні у встановленому порядку й у встановлені строки реагувати відповідні судові інстанції [29, с. 145]. К.В. Гусаров вважає, що право апеляційного оскарження повинен мати тільки прокурор, який брав участь у розгляді справи, оскільки «надання прокурору, який не брав участі в розгляді справи, права на апеляційне оскарження судового рішення містить елементи нагляду за судовою діяльністю» [21, с. 84, 90].

Т.О. Дунас, М.В. Руденко, відзначаючи неприпустимість існування нагляду прокуратури над судом, звертають увагу на те, що за прокурором не може закріплюватися право на перегляд усіх без винятку цивільних справ. На думку вчених прокурор має право, зокрема, на апеляцію лише у тих справах, у провадженні яких брав участь він або інші державні органи, а також коли рішення суду першої інстанції зачіпляє інтереси держави чи громадянина, які неспроможні самі їх захистити [31, с. 159-160].

Таким чином, участь прокурора в цивільному судочинстві не слід обмежувати, оскільки участь прокурора в цивільному судочинстві - це правова гарантія непорушності встановлених Конституцією прав і свобод громадян, установлення істини у справі, ухвалення законного рішення [45, с. 94].

Самостійно визначаючи підстави для представництва у суді інтересів громадянина або держави прокурор, як відзначає М. Руденко, не повинен підміняти Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, органи

виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб, які також можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб, або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах [45, с. 12]. При цьому можливість звернення до суду з заявою зазначених органів та осіб, а також їх участь у цивільних справах повинна відбуватися у випадках, встановлених законом.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів та його територіальні органи в АРК, областях, містах Києві та Севастополі, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про захист прав споживачів» [56, с. 13], має право подавати до суду позови щодо захисту прав споживачів. Як вбачається, зазначений орган має право апеляційного оскарження судових рішень, ухвалених у справі за його зверненням, тобто за умови його безпосередньої участі при розгляді справи.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, відповідно до ст. 1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [77, с. 219], на території України і в межах її юрисдикції здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного. П. 10 ч. 1 ст. 13 зазначеного закону наділяє Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини правом звертатися до суду із заявою про захист прав і свобод людини і громадянина, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин не можуть цього зробити самостійно, а також особисто або через свого представника брати участь у судовому процесі у випадках та порядку, встановлених законом. Крім цього, зазначений орган наділяється правом бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій (п. 9 ч. 1 ст. 13), однак безпосереднього закріплення за Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини права на апеляційне оскарження судових рішень, незалежно від його участі у справі, закон не містить. Відповідно, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має право на апеляційне оскарження судових рішень, ухвалених у справі за його зверненням.

Проведений аналіз суб'єктів права апеляційного оскарження судових рішень засвідчив про неоднорідність їх правового статусу. Основною відмінною рисою між ними є те, що одні безпосередньо використовують право на оскарження судових рішень в апеляційному порядку для захисту суб'єктивного права чи охоронюваного законом інтересу, інші ж, навпаки, ініціюють оскарження судових рішень у цивільному судочинстві для захисту прав, свобод та інтересів інших осіб у випадках, встановлених законом, при цьому безпосередніми носіями суб'єктивного права на скаргу не є.

Загалом, у правовій доктрині осіб, які беруть участь у справі, прийнято класифікувати на певні групи. Зокрема, М.Й. Штефан поділяє зазначених осіб на: 1) осіб, які беруть участь у справі з метою захисту своїх прав і охоронюваних законом інтересів (сторони та треті особи); 2) осіб, які беруть участь у справі з метою захисту прав інших осіб, державних і громадських інтересів (представники сторін та третіх осіб, органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та законні інтереси інших осіб) [104, с. 86].

Осіб, які захищають у судовому процесі чужі суб'єктивні права та законні інтереси, Г.Л. Осокіна класифікує на : 1) осіб, які захищають чужі суб'єктивні права та законні інтереси від власного імені (органи та особи, яким законом надано право захищати права свободи та законні інтереси інших осіб); 2) осіб, які захищають чужі суб'єктивні права та законні інтереси від чужого імені (судові представники) [87, с. 362].

З урахуванням вищезазначеного, суб'єкти права на апеляційну скаргу поділяються на:

- суб'єктів, що є безпосередніми носіями права на скаргу, мають процесуальну та/або матеріальну заінтересованість у результатах розгляду та вирішення справи (зокрема, сторони, треті особи, заявники і заінтересовані особи, особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки);
- суб'єктів реалізації права на скаргу, які не мають суб'єктивного інтересу у розгляді та вирішенні справи, діють у цивільному судочинстві в інтересах суб'єктів, які потребують захисту, права, свободи та інтереси яких порушені

ухваленим судовим рішенням. У свою чергу, зазначених суб'єктів доцільно поділяти на тих, що:

1) звертаються до суду вищої інстанції зі скаргою на рішення суду від власного імені на захист прав, свобод та інтересів інших осіб, які потребують такого захисту (зокрема, прокурор, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, органи державної влади, органи місцевого самоврядування тощо);

2) звертаються до суду вищої інстанції зі скаргою на рішення суду від імені та в інтересах особи, яку представляють (законні представники, договірні представники);

- суди апеляційної інстанції, які мають особливий правовий статус, не є безпосередніми носіями права на оскарження судових рішень, однак беруть активну участь у реалізації права на скаргу особами, визначеними законом, здійснюючи правосуддя;

- інші учасники цивільного судочинства, які сприяють перегляду рішень суду в апеляційному провадженні, судовими органами вищої інстанції.

2.2. Рішення, що підлягають апеляційному оскарженню та строки подання апеляційної скарги

Проголошення на конституційному рівні права на оскарження судових рішень та гарантування зазначеного права у нормах цивільного процесуального законодавства ще не засвідчує про належну його реалізацію. Будь-яке суб'єктивне право лише тоді благо, коли має здатність до реалізації. Остання є іманентною властивістю суб'єктивного права, без якого воно втрачає свою цінність і соціальне призначення [43, с. 285].

Реалізація суб'єктивних прав, як слушно зазначає М.О. Стефанчук, є завершальним етапом правового регулювання, адже саме таким чином абстрактна можливість (правоздатність) перетворюється спочатку в конкретну можливість (суб'єктивне право), а потім і в реальну дійсність (здійснення права) [61, с. 30].

На необхідність розмежування передумов виникнення права на звернення до суду та умов його реалізації звертає увагу Г.Л. Осокіна, яка вважає, що виникнення судового процесу можливо вважати правомірним тільки за наявності всіх необхідних передумов виникнення права на звернення до суду та дотримання умов реалізації цього права. Умовами реалізації права на звернення до суду за захистом вчена визначає такі факти (обставини) процесуального характеру, які, на відміну від передумов виникнення, обумовлюють не виникнення права на звернення до суду, а лише належний (встановлений законом) порядок його реалізації [78, с. 470, 479].

Варто відзначити, що більшість вчених-процесуалістів не розмежовують передумови виникнення та умови реалізації права на оскарження судових рішень, об'єднуючи їх, та уникають питань щодо їх систематизації. Так, С.В. Васильєв зазначає, що для реалізації апеляційного провадження необхідна наявність ряду передумов об'єктивного та суб'єктивного характеру, розуміючи під передумовами апеляційного оскарження попередні умови реалізації права на апеляційне оскарження. Однією з основних об'єктивних передумов допустимості апеляційного оскарження визначається наявність об'єкта, з приводу якого

подається апеляція, а суб'єктивною передумовою - наявність певного кола осіб, які мають право подати апеляційну скаргу на рішення, ухвалу суду першої інстанції [9, с. 331, 345].

С.Я. Фурса в якості суб'єктивних передумов реалізації права на апеляційне оскарження визначає наявність суб'єктів апеляційного оскарження, відповідно, до об'єктивних передумов відносить об'єкти апеляційного оскарження, строки та порядок подання апеляційної скарги [76, с. 715-716].

Т. Степанова звертає увагу на те, що право на апеляцію залежить від системи об'єктивних, суб'єктивних і формальних умов і зазначає, що відсутність хоча б однієї з цих умов тягне неможливість використання особою права на апеляцію. При цьому наявність об'єкта, з приводу якого подається апеляція, вчена визначає однією з основних об'єктивних передумов допустимості апеляційного оскарження, дотримання визначеного терміну апеляції визначається об'єктивною умовою допустимості апеляційного оскарження. Наявність визначеного кола суб'єктів, які мають право подати апеляцію, на думку вченої, є суб'єктивною передумовою допустимості апеляційного оскарження [60, с. 40-41]. Вищезазначений науковий підхід засвідчує про ототожнення передумов та умов реалізації права апеляційного оскарження, з чим, на нашу думку, погодитися не можна.

У правовій доктрині відзначається, що для реалізації права апеляційного оскарження та виникнення апеляційного провадження, окрім передумов об'єктивного та суб'єктивного характеру, є необхідним і дотримання низки формальних передумов [17, с. 309]. Зокрема, О.О. Борисова, поділяючи передумови апеляційного оскарження на об'єктивні, суб'єктивні та формальні, останні пов'язує з порядком подання апеляційної скарги: визначенням її реквізитів тощо [11, с. 6, 15, 17].

Формальними умовами, наявність яких є необхідною для здійснення права на апеляційне оскарження, вчені визначають, окрім дотримання форми та змісту апеляційної скарги, також направлення іншим сторонам, які беруть участь у справі, копії апеляційної скарги і доданих до неї документів, сплату державного

мита, оформлення повноважень представника у випадку подачі апеляційної скарги від імені особи, яка бере участь у справі [48, с. 10]. Аналогічної позиції щодо доцільності поділу передумов апеляційного оскарження на об'єктивні, суб'єктивні та формальні дотримуються і інші вчені-процесуалісти [10, с. 13].

У даному аспекті заслуговує на увагу точка зору Г.О. Светличної, яка зазначає, що право на апеляційне оскарження і отримання судового захисту в суді апеляційної інстанції залежить від низки обставин, з якими закон пов'язує наявність у заінтересованої особи цього права (передумов права на подання скарги) і можливість його реалізації у встановленому законом порядку (умов реалізації права на апеляційне оскарження). Однак викликає певні заперечення підхід вченої щодо доцільності віднесення до передумов права на подання апеляційної скарги належного об'єкту оскарження та подання скарги правомочним суб'єктом [57].

У даному аспекті більш слушним видається підхід К.В. Гусарова, який звертає увагу на умови, наявність яких є необхідною для реалізації права апеляційного оскарження, а саме: 1) належність особи до кола суб'єктів, які мають право подати апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції; б) належний об'єкт оскарження; 3) відсутність пропущення строку на апеляційне оскарження чи відмови у його поновленні [21, с. 84].

Відповідно, передумовами права на оскарження судових рішень, ухвалених судами першої інстанції, варто визначати ті обставини процесуального характеру, від яких залежить виникнення права на скаргу і відсутність яких виключає можливість відкриття провадження у справі. Тоді як умовами реалізації права на оскарження судових рішень, ухвалених судами першої інстанції, є обставини процесуального характеру, з якими пов'язано належне здійснення зазначеного права.

Відповідно, виникнення і реалізація права на оскарження судових рішень, ухвалених судами першої інстанції, обумовлені низкою передумов та умов. Зокрема, до передумов виникнення права на апеляційне оскарження судових рішень суду першої інстанції належать: 1) підвідомчість справи суду або

належність справи до цивільної юрисдикції суду. Зокрема, якщо справа не підлягає апеляційному розгляду у порядку цивільного судочинства, то відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 358 ЦПК України, суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у справі якщо апеляційну скаргу подано на судові рішення, що не підлягає апеляційному оскарженню; 2) відсутність ухвали про закриття апеляційного провадження у зв'язку з відмовою особи від апеляційної скарги; 3) відсутність ухвали про відмову у задоволенні апеляційної скарги цієї особи або про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою.

Умовами реалізації права апеляційного оскарження судових рішень, ухвалених судами першої інстанції є: 1) належний об'єкт оскарження; 2) належність особи до кола суб'єктів апеляційного оскарження; 3) дотримання строків апеляційного оскарження; 4) дотримання вимог щодо форми та змісту скарги; 5) дотримання процесуального порядку реалізації зазначеного права.

Відсутність передумов права на оскарження судових рішень та недотримання умов його реалізації тягнуть за собою диференційовані правові наслідки, що не мають чіткої законодавчої регламентації. Як правило, наслідком відсутності передумов виникнення права на оскарження судових рішень є відмова у відкритті апеляційного оскарження (ст. 358 ЦПК України), а наслідком порушення умов реалізації зазначеного права, зокрема, може бути залишення скарги без руху (ст. 357 ЦПК України), повернення скарги її заявнику (ч. 6 ст. 357 ЦПК України). Однак в окремих випадках недотримання умов реалізації права на оскарження судових рішень може мати наслідки у вигляді відмови у відкритті провадження. Так, відповідно до ч. 2 ст. 358 ЦПК України незалежно від поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження суд апеляційної інстанції відмовляє у відкритті апеляційного провадження у разі, якщо апеляційна скарга подана після спливу одного року з дня складення повного тексту судового рішення, крім випадків: 1) подання апеляційної скарги особою, не повідомленою про розгляд справи або не залученою до участі в ній, якщо суд ухвалив рішення про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки; 2) пропуску

строку на апеляційне оскарження внаслідок виникнення обставин непереборної сили [88].

Дотримання усієї сукупності передумов виникнення та умов реалізації права на оскарження судових рішень, ухвалених судами першої інстанції, має наслідком відкриття апеляційного провадження у справі, про що суд постановляє відповідну ухвалу (ч. 1 ст. 359 ЦПК України).

Однією з умов реалізації права апеляційного оскарження рішення суду, дослідження якого представляє значний науково-практичний інтерес, є належний об'єкт оскарження.

На законодавчому рівні об'єкти апеляційного оскарження визначені у ст. 352 ЦПК України, відповідно до ч. 1 якої сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково. Згідно з ч. 2 зазначеної норми ухвала суду першої інстанції оскаржується в апеляційному порядку окремо від рішення суду у випадках, передбачених ст. 353 цього кодексу.

На думку О.В. Дем'янової оскарження таких ухвал запобігає непотрібній тяганині, є найоптимальнішим засобом реагування, який дозволяє виокремити саме ту частину справи, яка хвилює зацікавлену особу [24, с. 26].

І. Ємельянова головним об'єктом апеляційного оскарження визначає рішення суду, а оскарження ухвал, на думку вченої, має виключний характер [27, с. 11].

Коло рішень суду першої інстанції як об'єктів апеляційного оскарження цивільним процесуальним законодавством не обмежено. Досліджуючи можливість апеляційного оскарження лише певних категорій рішень суду першої інстанції, з урахуванням досвіду європейських країн, В.А. Кройтор відзначає, що «...з одного боку, такий підхід сприятиме розвантаженню апеляційних судів, реалізації принципу оперативності і процесуальної економії. З іншого - зменшить шанси на належний судовий захист, оскільки відсутність можливості перевірити законність та обґрунтованість судового рішення збільшує ризик його

невідповідності встановленим вимогам» [42, с. 202]. У результаті чого вчений дійшов вірного висновку, що встановлення певних виключень із права на апеляційне оскарження рішень суду першої інстанції обмежить право особи на належний судовий захист.

Згідно з ч. 1 ст. 258 ЦПК України судові рішення викладаються у наступних формах: ухвали, рішення, постанови, судовінакази. Особливою формою судового рішення є судовий наказ, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених ст. 161 ЦПК України.

Відповідно до ч. 3 ст. 258 ЦПК України судовий розгляд закінчується ухваленням рішення суду.

Г.В. Фази́кош визначає судові рішення як акт легітимної судової влади, яким суд реалізує свої головні юрисдикційні повноваження і який є частиною правопорядку у державі [75, с. 216]. І.В. Андронов вважає, що термін «рішення» в цивільному процесуальному законі має подвійне значення. З одного боку, він використовується як узагальнююче поняття для всіх актів правосуддя, які ухвалюються судом у порядку цивільного судочинства, з іншого - як процесуальний документ, яким закінчується розгляд цивільної справи [86, с. 236]. На думку вченого рішення суду є вольовим актом правосуддя в цивільному судочинстві, ухваленим судом іменем України у встановленому законом порядку в результаті здійснення правозастосовної діяльності, який містить в собі наказ і підтвердження наявності або відсутності правовідносин, спрямований на охорону та захист прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права і який має наслідком виникнення, зміну або припинення процесуальних, а в деяких встановлених законом випадках і матеріальних правовідносин [86, с. 237].

Відповідно до ч. 1 ст. 265 ЦПК України рішення суду складається з вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частин. Ч. 1 ст. 352 ЦПК України гарантує особі право апеляційного оскарження рішення суду першої інстанції повністю або частково. Питання щодо допустимості апеляційного оскарження окремих частин рішення суду першої інстанції представляє певний інтерес для дослідження.

Окремі висновки суду, які містяться у рішенні або ухвалі, або певні частини судового акта, як слушно відзначає К.В. Гусаров, можуть бути самостійним об'єктом апеляційного оскарження. Вчений відзначає, що особа, у цілому погоджуючись із резолютивною частиною рішення, вправі оскаржити висновки, що містяться у вступній або описовій частині рішення [21, с. 85].

М.І. Балюк, Д.Д. Луспеник, досліджуючи можливість апеляційного оскарження мотивувальної частини рішення суду, дійшли вірних висновків, що апеляційна скарга може бути подана не лише на рішення суду в цілому, але й на частину рішення, зокрема, мотивувальну, незалежно від того, чи вплинули викладені в рішенні суду висновки про певні обставини (факти) на вирішення справи по суті. Якщо апеляційна скарга подана не на рішення суду в цілому, а лише на його окрему частину, зокрема на мотиви рішення, як відзначають вчені, то в цьому випадку оскаржуване рішення не набирає законної сили [5, с. 470]. На думку В.І. Тертишнікова оскарження тільки резолютивної частини рішення у повному обсязі слід вважати оскарженням усього рішення [65, с. 227].

Пленум Верховного Суду України у п. 4 постанови «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» також звертає увагу на те, об'єктом апеляційного оскарження можуть бути рішення суду першої інстанції, у тому числі додаткові, заочні, що можуть бути оскаржені як у цілому, так і в частині, а також щодо обставин (фактів), встановлених судом (незалежно від того, чи вплинули висновки суду про ці обставини (факти) на вирішення справи по суті), або резолютивної частини з питань розподілу судових витрат між сторонами, порядку та способу виконання рішення тощо.

Певні законодавчі обмеження встановлені щодо можливості апеляційного оскарження окремо від рішення суду ухвал суду першої інстанції. Перелік ухвал, на які можуть бути подані апеляційні скарги окремо від рішення суду, визначений у ч. 1 ст. 353 ЦПК України. Системний аналіз положень зазначеної норми надає змогу дійти висновку щодо вичерпності переліку ухвал суду першої інстанції як об'єкту апеляційного обмеження. Відповідно, сутність законодавчого обмеження права на апеляційне оскарження знаходить свій вияв в обмеженнях, встановлених

для ухвал, з яких в апеляційному порядку можуть бути оскаржені лише ті, що визначені у ч. 1 ст. 353 ЦПК України.

У разі подання апеляційної скарги на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення суду, відповідно до ч. 2 ст. 353 ЦПК України, суд першої інстанції повертає її заявнику, про що постановляє ухвалу, яка не підлягає оскарженню. Заперечення на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду.

Пленум Верховного Суду України у п. 4 постанови «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» від 24.10.2008 р. [19] звертає увагу на необхідність апеляційного оскарження окремо від рішення суду ухвал суду першої інстанції, зазначених у ст. 353 ЦПК України, відповідно до буквального змісту кожного із пунктів. Зокрема, як відзначається в постанові, підлягає оскарженню ухвала про забезпечення позову, а не про відмову в забезпеченні; про відмову поновити пропущений процесуальний строк, а не про його поновлення; про визнання мирової угоди, а не про відмову в її визнанні тощо.

Певні обмеження допустимості апеляції окремих рішень, на думку В.В. Комарова, служать підвищенню функціональної спроможності та ефективності діяльності апеляційних судів. Вчений відзначає, що забезпечене Конституцією України право на судовий захист та Європейською конвенцією з прав людини і основоположних свобод - право на справедливий суд не порушуються певними обмеженнями апеляції, оскільки заінтересованій особі надавалося право бути заслуханою в суді першої інстанції. При цьому пріоритетним визначає забезпечення функціональності судів, які б в іншому випадку були перевантажені судовими справами, у тому числі з малими вимогами та тими, що не мають принципового характеру [27, с. 204-205].

У науці цивільного процесуального права вченими-процесуалістами неодноразово, і цілком слушно, зверталась увага на існуючі правові колізії щодо можливості апеляційного оскарження відповідно до ЦПК України ухвали про забезпечення доказів, окремої ухвали, ухвали про надання дозволу на примусове

виконання рішення іноземного суду або про відмову у задоволенні клопотання з цього питання і відсутності зазначених ухвал як об'єктів апеляційного оскарження у вичерпному переліку ухвал суду згідно з ч. 1 ст. 353 ЦПК України.

Роз'яснення з приводу оскарження вищезазначених ухвал надав Верховний Суд України у постанові «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» (п. 4), відповідно до якої ухвали, зазначені у ЦПК України, також можуть бути оскаржені в апеляційному порядку.

О.В. Дем'янова, яка критично оцінюючи положення ст. 353 ЦПК України за неточності у законодавчих формулюваннях та не включення до даного переліку низки ухвал, пряма вказівка на можливість оскарження яких міститься в інших нормах ЦПК України, дійшла вірного висновку, що формування кола ухвал, що підлягають апеляційному оскарженню, не може бути довільним і повинно відповідати певним критеріям - можливість, необхідність та доцільність оскарження [22, с. 10].

О. І. Антонюк зазначає, що суперечність у нормативному регулюванні права на апеляційне оскарження ухвал суду не сприяє реалізації права на судовий захист і має бути усунена шляхом розширення переліку ухвал, що підлягають апеляційному оскарженню окремо від рішень суду, а саме доповненням ч. 1 ст. 353 ЦПК України [3].

Неоднозначне застосування судами загальної юрисдикції положень ч. 1 ст. 353 ЦПК України щодо апеляційного оскарження судових ухвал внаслідок нечіткого зазначення у законі можливості їх оскарження обумовило необхідність офіційного тлумачення положень зазначеної статті Конституційним Судом України, що мало наслідком прийняття даним судом низки рішень з питань вичерпності ухвал, що підлягають оскарженню в апеляційному порядку.

Зокрема, Конституційний Суд України у рішенні від 27.01.2010 року № 3-рп/2010 (п. 3.2.) відзначає, що положення ЦПК України слід розуміти так, що будь-яка ухвала суду підлягає перегляду в апеляційному порядку самостійно або разом з рішенням суду. Виходячи із системного аналізу положення п. 18 ч. 1 ст. 293 ЦПК України, ухвали про відмову у видачі дубліката виконавчого листа

також підлягають апеляційному оскарженню як і ухвали про видачу дубліката виконавчого листа. Відсутність такої можливості може призвести до порушення конституційної засади судочинства - рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Принципове значення має висновок Конституційного Суду України, що у цивільному судочинстві апеляційному оскарженню підлягають ухвали за винятком випадків, коли таке оскарження заборонено законом.

Відповідно до ст. 431 ЦПК України за результатами розгляду заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду суд постановляє ухвалу про видачу виконавчого листа або про відмову у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду. У даному аспекті науково-практичний інтерес представляють питання щодо можливості апеляційного оскарження ухвал суду про видачу та відмову у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду.

Зокрема, М.І. Балюк, Д.Д. Луспеник відзначають можливість оскарження в апеляційному порядку лише ухвали компетентного суду про відмову у видачі виконавчого документа [5, с. 466]. Висновок науковців відповідає приписам цивільного процесуального законодавства. А саме, відповідно до ст. 431 ЦПК України в апеляційному порядку може бути оскаржена сторонами ухвала суду про відмову у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду. Ухвала про видачу виконавчого листа, згідно з ч. 6 зазначеної статті, направляється сторонам протягом п'яти днів з дня її постановлення.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ також звертає увагу на відсутність підстав для висновків про те, що ухвала суду про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду підлягає апеляційному оскарженню. Виходячи з позиції даного суду, особа, щодо якої постановлено ухвалу про примусове виконання рішення третейського суду (яка не оскаржується), не позбавлена права звернутися до компетентного суду з позовом про скасування рішення третейського суду. При задоволенні такого позову це буде підставою для подання заяви про визнання

виконавчого листа таким, що не підлягає виконанню (ст. 431 ЦПК України) [15, с. 211].

На підтвердження обраної правової позиції щодо апеляційного оскарження ухвал за винятком випадків, коли таке оскарження заборонено законом, Конституційний Суд України у наступному своєму рішенні від 28.04.2010 року № 12-рп/2010 (п. 2.2) дійшов висновку, що окремо від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали як про забезпечення позову і щодо скасування забезпечення позову, так і ухвали, якими відмовлено в забезпеченні позову і скасуванні забезпечення позову.

У рішенні від 08.07.2010 року № 18-рп/2010 [45, с. 16] щодо офіційного тлумачення положення п. 12 ч. 1 ст. 293 (ст. 431) ЦПК України Конституційний Суд України дійшов висновку, що апеляційному оскарженню підлягають як ухвали про роз'яснення рішення суду так і ухвали про відмову в його роз'ясненні. Відмова у реалізації такої можливості, як слушно відзначає суд, може призвести до порушення конституційних засад судочинства - рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, забезпечення апеляційного оскарження рішення суду.

В аспекті конституційного звернення щодо офіційного тлумачення положення п. 28 ч. 1 ст. 293 (ст. 431) ЦПК України рішенням Конституційного Суду України від 02.11.2011 року [63] визначено, що апеляційному оскарженню окремо від рішення суду підлягають ухвали суду першої інстанції як щодо повороту виконання судового рішення, так і про відмову в задоволенні заяви щодо повороту виконання судового рішення. Ухвалюючи рішення суд виходив з того, що особливістю ухвал суду щодо повороту виконання рішення є те, що вони приймаються на стадіях виконання судового рішення і оскаржити їх одночасно з рішенням суду неможливо.

Позиція Конституційного Суду України у питаннях вичерпності переліку ухвал суду першої інстанції, що підлягають оскарженню, отримала схвальні відгуки у правовій доктрині. Зокрема, Ю. Лобода відзначає, що заборона оскарження судових ухвал повинна бути прямо передбачена у процесуальному

законодавстві стосовно кожного випадку, коли процесуальна дія суду оформлюється ухвалою. При цьому вчений звертає увагу на те, що у процесуальних законах необхідно передбачати не правило, а саме винятки, випадки неможливості оскарження ухвал [47].

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в інформаційному листі щодо можливості оскарження окремо від рішення суду ухвал, перелічених у ч. 1 ст. 293 (ст. 431) ЦПК України, від 12.07.2011 року [64] інформував про необхідність обов'язкового виконання рішень Конституційного Суду України. Враховуючи логіку тлумачення Конституційним Судом України пунктів 2, 12, 18 ч. 1 ст. 293 (ст. 431) ЦПК України, звернув увагу на необхідність застосування аналогічного підходу при вирішенні питання про прийняття до розгляду апеляційних скарг і щодо інших пунктів ч. 1 ст. 293 (ст. 431) ЦПК України.

Проведене дослідження засвідчило про існуючу невирішеність та суперечливість як з теоретичної так і з практичної точок зору у питаннях саме апеляційного оскарження окремо від рішення суду ухвал суду першої інстанції. Категоричність законодавця у ст. 431 ЦПК України та правова позиція Верховного Суду у питаннях вичерпності переліку ухвал, що підлягають апеляційному оскарженню, на наш погляд, є передчасними та такими, що не відповідають приписам Основного Закону держави [65, с. 609].

2.3. Процесуальний порядок апеляційного оскарження

Відповідно до цивільного процесуального законодавства реалізація права на оскарження судового рішення, ухваленого судом першої інстанції, в апеляційному порядку особою, яка звертається зі скаргою, вимагає дотримання останньою передбачених законом вимог щодо строків та порядку такого звернення.

У широкому розумінні порядок подання апеляції охоплює як правила про строки цієї дії, так і вимоги, яким вона має відповідати за формою та змістом, а також наслідки їх недотримання [49, с. 10]. Безпосередньо порядок реалізації права апеляційного оскарження на законодавчому рівні визначений у ст. 352 ЦПК України, відповідно до якої апеляційна скарга подається апеляційному суду через суд першої інстанції, який ухвалив оскаржуване судове рішення.

Справедливої критики серед вчених-процесуалістів зазнали рекомендації спеціалістів Пленуму Верховної Суду України, викладені у абз. 3 п. 3 постанови «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку», про доцільність надіслання апеляційної скарги судом апеляційної інстанції до суду, який ухвалив судове рішення, для виконання вимог, передбачених статтею 296 (352) ЦПК, для тих випадків, коли апеляційна скарга надійшла безпосередньо до суду апеляційної інстанції.

З даного приводу М.І. Балюк звертає увагу на те, що імперативність правової норми про порядок подання апеляційної скарги обумовлює те, що суд апеляційної інстанції у такому випадку повинен повернути апеляційну скаргу заявнику, а не переправляти її до суду першої інстанції [5, с. 472]. У зв'язку з цим не можемо погодитися з точкою зору окремих вчених, які вважають доцільним надіслання апеляційних скарг, що надійшли безпосередньо до суду апеляційної інстанції, до суду, який ухвалив судове рішення, для належного оформлення справи і направлення її до суду апеляційної інстанції разом із скаргою [53, с. 550].

На стадії апеляційного провадження вирішення питання про прийняття апеляційної скарги до розгляду, залишення такої скарги без руху та визнання її

неподаною, повернення скарги, поновлення пропущеного строку на апеляційне оскарження, залишення без розгляду, прийняття заяви про відкликання скарги чи відмови від неї, незалежно від того, до суду якої інстанції вони подані, належить до повноважень суду апеляційної інстанції. Суд першої інстанції виконує лише функції з прийняття апеляційної скарги та її надіслання разом зі справою до суду апеляційної інстанції у визначений ч. 2 ст. 352 ЦПК України строк, а саме на наступний день після закінчення строку для подання апеляційної скарги надсилає її разом зі справою до суду апеляційної інстанції. Апеляційні скарги, що надійшли після цього, не пізніше наступного робочого дня після їхнього надходження направляються до суду апеляційної інстанції.

Ч. 1 ст. 357 ЦПК України закріплює правило, згідно з яким справа реєструється в апеляційному суді у встановленому законом порядку та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу.

Одним із основних питань, що підлягає з'ясуванню, є питання щодо відповідності апеляційної скарги вимогам закону щодо їх форми та змісту, що на законодавчому рівні визначені у ст. 356 ЦПК України - щодо форми та змісту апеляційної скарги. Системний аналіз положень зазначених норм надає змогу виділити загальні вимоги, дотримання яких є обов'язковим для оформлення апеляційної скарги. Зокрема, це вимоги, що стосуються необхідності зазначення у скарзі: 1) найменування суду, до якого подається скарга; 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) особи, яка подає апеляційну скаргу, її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта для фізичних осіб - громадян України, номери засобів зв'язку та електронної пошти, офіційна електронна адреса, за наявності; 3) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) інших учасників справи, їх місцезнаходження (для юридичних

осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб); 4) рішення або ухвала, що оскаржуються; 5) в чому полягає незаконність і (або) необґрунтованість рішення або ухвали (неповнота встановлення обставин, які мають значення для справи, та (або) неправильність установлення обставин, які мають значення для справи, внаслідок необґрунтованої відмови у прийнятті доказів, неправильного їх дослідження чи оцінки, неподання доказів з поважних причин та (або) неправильне визначення відповідно до встановлених судом обставин правовідносин тощо); 6) нові обставини, що підлягають встановленню, докази, які підлягають дослідженню чи оцінці, обґрунтування поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції, заперечення проти доказів, використаних судом першої інстанції; 7) клопотання особи, яка подала скаргу; 8) дата отримання копії судового рішення суду першої інстанції, що оскаржується; 9) перелік документів та інших матеріалів, що додаються [88]. Апеляційна скарга подається у письмовій формі й підписується особою, яка подає скаргу, або представником такої особи. Усі інші зазначені у законі вимоги є специфічними, що залежить безпосередньо від форми оскарження судового рішення, ухваленного судом першої інстанції.

Відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 356 ЦПК України у апеляційній скарзі має бути зазначено у чому полягає незаконність і (або) необґрунтованість рішення або ухвали (неповнота встановлення обставин, які мають значення для справи, та (або) неправильність установлення обставин, які мають значення для справи, внаслідок необґрунтованої відмови у прийнятті доказів, неправильного їх дослідження чи оцінки, неподання доказів з поважних причин та (або) неправильне визначення відповідно до встановлених судом обставин правовідносин).

О. Угриновська вважає, що на етапі прийняття апеляційної скарги до розгляду суддя-доповідач уповноважений вирішувати суто організаційні питання відкриття апеляційного провадження, які не пов'язані із розглядом апеляційної скарги по суті на предмет її обґрунтованості [74, с. 163].

Відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 356 ЦПК України в апеляційній скарзі мають бути зазначені нові обставини, що підлягають встановленню, докази, які підлягають дослідженню чи оцінці, обґрунтування поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції, заперечення проти доказів, використаних судом першої інстанції. П. 8 ч. 2 зазначеної статті визначає необхідність зазначення в апеляційній скарзі переліку документів та інших матеріалів, що додаються. А відповідно з ч. 5 ст. 356 ЦПК України копії таких матеріалів як і копії апеляційної скарги додаються до останньої згідно з кількістю осіб, які беруть участь у справі. Стаття 367 ЦПК України визначає, що суд апеляційної інстанції досліджує докази, що стосуються фактів, на які учасники справи посилаються в апеляційній скарзі та (або) відзиві на неї. Докази, які не були подані до суду першої інстанції, приймаються судом лише у виняткових випадках, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього.

Беручи до уваги зміст правових норм п. 6, 8 ч. 2, ч. 5 ст. 356 ЦПК України у їх системному зв'язку з правовими нормами ч. 2, 3 ст. 367 ЦПК України, з урахуванням завдань апеляційного провадження, можна дійти висновку, що до суду апеляційної інстанції нові докази подаються, при цьому, як впливає зі змісту зазначених норм, лише у письмовій формі. Надання можливості подання нових доказів до суду апеляційної інстанції у правовій доктрині визначається спеціальною ознакою апеляційного оскарження, а можливість їх дослідження апеляційним судом обумовлюється їх неподанням до суду першої інстанції з поважних причин [17, с. 490].

Правові наслідки недотримання вимог щодо форми та змісту апеляційної скарги чітко регламентовані законом. Зокрема, відповідно до частини 2 статті 357 ЦПК України до апеляційної скарги, яка оформлена з порушенням вимог, встановлених статтею 356 цього Кодексу, застосовуються положення статті 185 ЦПК України.

Однією з умов реалізації права на оскарження судових рішень, ухвалених судами першої інстанції, у апеляційному порядку є дотримання строку такого

оскарження. Незважаючи на активні дослідження апеляційного провадження у цивільному судочинстві як українськими, так і зарубіжними вченими, у правовій доктрині, а також у судовій практиці проблема із застосування процесуальних норм, що встановлюють строки оскарження, в тому числі і щодо справ, у яких має місце відкладення складання повного рішення суду, продовжує існувати. Відсутність єдиного підходу, що обумовлена неоднозначним тлумаченням процесуальних норм, має наслідком непоодинокі випадки виникнення помилок у встановленні дати, з якої визначається строк оскарження рішення суду, його поновлення та поважність причин для такого поновлення, які на жаль, не віднайшли беззаперечного вирішення і у зв'язку з реформуванням судової системи та внесенням суттєвих змін у цивільне процесуальне законодавство.

Процесуальний строк - це певний період часу, в межах якого здійснюються процесуальні дії [72, с. 190]. Згідно зі ст. 120 ЦПК України строки, в межах яких вчиняються процесуальні дії, встановлюються законом, а якщо не визначені законом, - встановлюються судом.

Питання щодо строків апеляційного оскарження вирішено на законодавчому рівні у ст. 354 ЦПК України, відповідно до якої апеляційна скарга на рішення суду подається протягом десяти днів з дня його проголошення, на ухвалу суду першої інстанції - протягом п'яти днів з дня її проголошення. Для тих осіб, які брали участь у справі, але не були присутні у судовому засіданні під час проголошення рішення суду чи ухвали законодавець встановлює десятиденний строк з дня отримання копії рішення, відповідно - п'ятиденний строк з дня отримання копії ухвали.

У відповідності до ст. 384 ЦПК України рішення або ухвала суду апеляційної інстанції набирають законної сили з моменту їх проголошення. Безпосереднє проголошення рішення суду апеляційної інстанції відбувається негайно після закінчення судового розгляду і прилюдно, крім випадків, встановлених законом.

Передбачені у ст. 354 ЦПК України строки на апеляційне оскарження рішення чи ухвали суду першої інстанції необхідно обчислювати з урахуванням

визначеного ст. 120 ЦПК України правила про початок перебігу процесуальних строків - з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок, та з дотриманням вимог ч. ч. 3, 6 ст. 70 ЦПК України.

Статтею 354 ЦПК України, на відміну від попередньої редакції, встановлено скорочені строки звернення громадян до суду апеляційної інстанції з апеляційною скаргою на рішення суду першої інстанції. Відповідно, зазначені строки апеляційного оскарження судових рішень у цивільному судочинстві, що зазнали суттєвих змін у світлі реформування судової системи і прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 року, не залишилися поза увагою провідних юристів та вчених.

Насамперед, щодо скорочення процесуальних строків звернення громадян до суду заслуговує на увагу правова позиція Конституційного Суду України, викладена у його Рішенні від 13.12.2011 року № 17-рп/2011 [18], згідно з п. 6.1. якого положення ч. ч. 1, 2 ст. 354 ЦПК України визнано конституційними. При цьому зазначено, що у процесуальних кодексах лише скорочено строки здійснення окремих процесуальних дій, а змісту та обсягу конституційного права на судовий захист і доступ до правосуддя не звужено. Наведені зміни не унеможливають ефективного розгляду судових справ, тому не суперечать Конституції України.

Позиція законодавця з питань скорочення процесуальних строків отримала переважно схвальні відгуки у правовій доктрині. Зокрема, Р.М. Мінченко, досліджуючи апеляційне провадження в цивільному судочинстві України, зазначає, що нові правила обчислення строків апеляційного оскарження позитивно вплинуть на реалізацію одного з основних функціональних принципів цивільно-процесуального права - принципу неупередженого справедливого розгляду справи в розумні строки [50, с. 66].

Однак, вченими звертається увага як на позитивні так і негативні наслідки скорочення загалом процесуальних строків у цивільному судочинстві. Так, Я. Петров, М. Сорочинський відзначають, що з одного боку, такі зміни сприятимуть

більш оперативному розгляду судових спорів. З другого боку, зважаючи на завантаженість судів, існує ризик того, що суди будуть змушені їх постійно продовжувати. Крім того, з практичної точки зору, як відзначається, разом зі скороченням термінів скорочується і кількість часу, необхідного для підготовки процесуальних документів і надання доказів у справі [69, с.119].

Суттєвих змін зазнали також і правові наслідки пропуску строку на апеляційне оскарження, що регламентовані ст. 354 ЦПК України. Зокрема, у випадку, якщо скарга подана після закінчення строків, визначених законом, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку, або якщо підстави, вказані нею у заяві, визнані неповажними апеляційна скарга залишається без руху. Тоді як ст. 127 ЦПК України, що визначає наслідки пропущення процесуальних строків, у ч. 2 передбачає, що документи, подані після процесуальних строків, залишаються без розгляду, якщо суд за клопотанням особи, що їх подала, не знайде підстав для поновлення або продовження строку.

Згідно з п. 1 ч. 3 ст. 357 ЦПК України особі протягом тридцяти днів з моменту отримання ухвали про залишення скарги без руху надається право звернутися до суду апеляційної інстанції з заявою про поновлення строків або вказати інші підстави для поновлення строку. Якщо заяву не буде подано особою в зазначений строк або наведені підстави для поновлення строку апеляційного оскарження будуть визнані неповажними, суддя-доповідач відмовляє у відкритті апеляційного провадження (п. 2 ч. 3 ст. 357 ЦПК України).

Іншого порядку обчислення строку оскарження судових рішень, в тому числі і для виняткових випадків, крім того, що визначений у ст. 354 ЦПК України, законодавець не передбачає.

Варто звернути увагу на те, що відповідно до ЦПК України у виняткових випадках залежно від складності справи складання повного рішення може бути відкладено на строк не більш як п'ять днів з дня закінчення розгляду справи, але вступну і резолютивну частини суд має проголосити в тому самому засіданні, в якому закінчився розгляд справи. Рішення суду, що містить вступну та резолютивну частини, має бути підписане всім складом суду і приєднане до

справи. У разі проголошення у судовому засіданні тільки вступної та резолютивної частин судового рішення суд повідомляє, коли особи, які беруть участь у справі, зможуть ознайомитися з повним рішенням суду.

Відповідно до ч. 1 ст. 272 ЦПК України копії повного рішення суду видаються особам, які брали участь у справі, негайно після проголошення такого рішення. У разі проголошення тільки вступної та резолютивної частин судового рішення особам, які брали участь у справі і були присутні у судовому засіданні, негайно після його проголошення видаються копії судового рішення із викладом вступної та резолютивної частини. Особам, які брали участь у справі, але не були присутні у судовому засіданні, згідно з ч. 5 зазначеної норми, копії повного судового рішення надсилаються рекомендованим листом з повідомленням про вручення протягом двох днів з дня його складання або за їх зверненням вручаються їм під розписку безпосередньо в суді.

Для осіб, які брали участь у справі і не були присутні у судовому засіданні під час проголошення тільки вступної та резолютивної частини рішення суду першої інстанції, відкладення складання повного рішення суду істотно не впливає на реалізацію належного їм права апеляційного оскарження такого рішення, в тому числі і окремих його частин - описової, мотивувальної, зокрема, оскільки законодавець, як засвідчує системний аналіз процесуальних норм, гарантує їм десятиденний строк з дня отримання копії повного судового рішення, що обчислюється з урахуванням положень ст. 123 ЦПК України. Тобто обчислення строку апеляційного оскарження для осіб, які брали участь у справі, але не були присутні у судовому засіданні під час проголошення судового рішення, розпочинається з наступного дня після дня отримання копії повного судового рішення.

Дещо інша ситуація спостерігається для осіб, які брали участь у справі і були присутні у судовому засіданні під час проголошення тільки вступної та резолютивної частин судового рішення. А саме, системний аналіз ст. 123, ч. 3 ст. 259, ч. ч. 1, 5 ст. 272, ст. 354, ч. 3 ст. 357 ЦПК України надає змогу дійти висновку, що загальні правила ст. 354 ЦПК України щодо обчислення строку

апеляційного оскарження поширюються також і на випадки, коли відповідно до ЦПК України суд проголосив лише вступну та резолютивну частини рішення. Тоді як складання повного рішення може бути відкладено на строк не більш як п'ять днів з дня закінчення розгляду справи. Тобто апеляційна скарга подається на таке рішення суду протягом десяти днів з дня його проголошення. При цьому початком перебігу десятиденного строку на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції для осіб, які брали участь у справі і були присутні у судовому засіданні, є наступний день після дня проголошення вступної та резолютивної частини рішення. Даний висновок має принципове значення у питаннях забезпечення та фактичної реалізації гарантованого державою права апеляційного оскарження рішення суду першої інстанції, зокрема, і окремих його частин.

У випадку, коли складання повного рішення відкладається, а у судовому засіданні проголошується тільки вступна і резолютивна частини такого рішення, з правовою позицією суду, на якій ґрунтується оскаржуване рішення, особа має змогу ознайомитися лише після одержання повного рішення суду першої інстанції. Відповідно, підстави для оскарження рішення суду така особа може визначити тільки після ознайомлення з повним текстом такого рішення. Вбачається, що у разі оскарження зазначеними особами окремих частин рішення суду, зокрема, мотивувальної частини, в їх розпорядженні буде значно менше часу на ознайомлення з текстом повного судового рішення і, відповідно, на підготовку апеляційної скарги. Що, фактично, можна розцінювати як обмеження в реалізації права апеляційного оскарження зазначених осіб та порушення, в цілому, конституційного права на судовий захист. Ситуація суттєво ускладнюватиметься для тих осіб, які не є юристами і потребують професійної допомоги у підготовці апеляційної скарги, що вимагатиме ще більше часу як для вивчення матеріалів справи, рішення суду першої інстанції так і безпосередньо для підготовки апеляційної скарги на таке рішення відповідним спеціалістом [20, с. 224].

У разі коли складання повного рішення було відкладено В.М. Кравчук, О.І. Угриновська пропонують початок перебігу строку апеляційного оскарження

визначати з наступного дня після визначеного судом для ознайомлення з повним рішенням суду, обґрунтовуючи це тим, що підставами для скасування рішення суду є його незаконність, необґрунтованість, які викладаються в мотивувальній частині рішення суду, складання якої може бути від терміновано [39, с. 735-736].

К.В. Гусаров для таких випадків вбачає доцільність обчислення десятиденного строку оскарження з дня, наступного після того, який призначено судом для проголошення повного тексту рішення [21, с. 143]. На наше переконання даний підхід викликає певні заперечення, оскільки сам факт присутності особи під час проголошення повного тексту рішення не надає для такої особи у повному обсязі та належним чином підготувати апеляційну скаргу, відповідно, без утримання копії такого рішення.

М.І. Балюк, Д.Д. Луспеник з даного приводу зазначають, що датою складання повного тексту рішення вважається дата ухвалення рішення, тобто дата проголошення вступної і резолютивної частин рішення. А оскільки в ст. ст. 354, 357 ЦПК України щодо строку апеляційного оскарження рішення суду першої інстанції не передбачено врахування можливості перенесення складання повного тексту рішення, то зазначене до уваги не береться [5, с. 473-474].

Не поділяючи зазначену точку зору наголошуємо, що визначаючи апеляційний термін, слід враховувати, що за цей час особи, які беруть участь у справі та незадоволені винесеним судовим рішенням, повинні підготуватися до його оскарження. Вони мають ретельно продумати, які факти, судження були ними недостатньо виявлені, обґрунтовані й у зв'язку з цим не прийняті до уваги судом першої інстанції [46, с. 40-41].

Строк на апеляційне оскарження, як слушно зазначає І.Ємельянова, має виконувати одночасно дві функції. З одного боку - надати особам, які беруть участь у справі, необхідний час для підготовки обґрунтованої скарги, а з іншого - не затягувати момент набрання рішенням законної сили. При цьому обчислення загального строку на апеляційне оскарження, на думку вченої, має починатись з моменту отримання копії рішення, а не з моменту його проголошення [51].

М. Бородін вважає, що у випадках проголошення судом вступної та резолютивної частин рішення і ухвали строки апеляційного оскарження доцільно обчислювати з дня виготовлення їх повного тексту [13, с. 88].

З урахуванням вищезазначеного, на наше переконання для виняткових випадків проголошення у судовому засіданні лише вступної та резолютивної частини рішення суду і відкладення складання повного рішення стосовно осіб, які брали участь у справі і були присутні у судовому засіданні під час його проголошення є оптимальним встановлення строку апеляційного оскарження протягом десяти днів з дня отримання копії повного рішення, обчислення якого здійснюється з урахуванням вимог ст. 123 ЦПК України.

Звертаємо увагу, що ч. 2 ст. 272 ЦПК України покладає на суд обов'язок з видачі особам, які брали участь у справі, копії повного рішення суду негайно після проголошення такого рішення. Крім зазначених осіб копії рішень і ухвал, відповідно до ст. 8 ЦПК України, мають право одержувати і особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки. Як зазначалося раніше, дані особи належать до переліку осіб, які мають право апеляційного оскарження судового рішення, ухваленного судами першої інстанції. Однак спеціальної норми щодо обчислення строків такого оскарження для зазначених осіб цивільне процесуальне законодавство не містить. У зв'язку з чим у літературі пропонується обчислювати такий строк часом, коли особа дізналась про таке порушення. У свою чергу, як відзначається, це буде спонукати суд та осіб, які беруть участь у справі, не приховувати фактів заінтересованості осіб, на права та обов'язки яких може вплинути рішення [20, с. 789].

Дане питання потребує негайного вирішення для забезпечення особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки ефективної реалізації права на оскарження судових рішень, що зачіпають їх права та інтереси. З урахуванням процесуального статусу зазначених осіб та приписів чинного цивільного процесуального законодавства найбільш оптимальним є встановлення десятиденного строку апеляційного оскарження з дня отримання копії судового рішення, обчислення якого необхідно здійснювати

з урахуванням вимог ст. 123 ЦПК України. Це надасть змогу забезпечити чіткість та визначеність у строках оскарження для такої категорії суб'єктів і можливість належної підготовки зазначеними особами до такого оскарження.

Відповідно до ч. 1 ст. 359 ЦПК України суд апеляційної інстанції протягом п'яти днів після надходження справи вирішує питання про відкриття апеляційного провадження.

РОЗДІЛ ІІІ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗГЛЯДУ СПРАВ У АПЕЛЯЦІЙНІЙ ІНСТАНЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

3.1. Підготовка справи до апеляційного розгляду

Апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції, відповідно до ст. 371 ЦПК України, має бути розглянута протягом шістдесяти днів із дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження, а апеляційна скарга на ухвалу суду першої інстанції - протягом тридцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження. У виняткових випадках за клопотанням сторони з урахуванням особливостей розгляду справи суд апеляційної інстанції може продовжити строк розгляду справи, але не більш як на п'ятнадцять днів, про що постановляє відповідну ухвалу.

Перегляд рішень суду в апеляційному провадженні, в апеляційних судах, здійснюється у процесуальній формі, що передбачає строго регламентований послідовний порядок руху справи на зазначених стадіях.

Як судом першої інстанції, так і при провадженні, пов'язаному з переглядом судових рішень, ухвалених судами першої інстанції в апеляційному порядку, має місце підготовка справи, хоча і дещо в скороченому вигляді. Не можливо досягти мети судового процесу без проходження певних його етапів. Це, мабуть, головне у всьому процесі, тому і підготовка справи є необхідним етапом діяльності в будь-якій судовій інстанції [23, с. 145].

Метою даного етапу цивільного судочинства є забезпечення умов для правильного та своєчасного розгляду справи у відповідному провадженні й на досягнення даного результату повинні бути спрямовані всі підготовчі дії суб'єктів процесуальних правовідносин. Засобом досягнення даної мети є виконання комплексу специфічних завдань, які визначають основні напрямки діяльності учасників процесу [24, с. 97].

Підготовка розгляду справи апеляційним судом регламентована ст. 365 ЦПК України згідно з якою суддя-доповідач вчиняє дії з підготовки розгляду справи.

Переважною більшістю вчених підготовка справи до судового розгляду у судах апеляційної інстанції розглядається в якості самостійної стадії. Зокрема, К.В. Гусаров, справедливо відзначаючи важливість підготовки справи до розгляду в суді апеляційної інстанції з метою якісного вирішення цивільної справи, разом з тим даний етап у суді апеляційної інстанції визначає в якості самостійної стадії [21, с. 848].

В.І. Тертишніков, обґрунтовуючи недоцільність розгляду апеляції як стадії цивільного судочинства, підготовку справи до розгляду як і відкриття провадження у справі, розгляд справи в суді апеляційної інстанції визначає також в якості стадій апеляційного провадження [65, с. 223].

Аналогічної позиції дотримується і С.Я. Фурса, яка порядок прийняття апеляційної скарги до розгляду (відкриття апеляційного провадження), підготовку апеляційним судом справи до судового розгляду, судовий розгляд справи апеляційним судом визначає в якості стадій апеляційного провадження [76, с. 721-733].

Ю.С. Червоний перегляд рішень і ухвал в апеляційному порядку визначав в якості стадії, що складається з чотирьох частин: а) порушення стадії апеляційного перегляду рішень і ухвал, що не вступили у законну силу; б) підготовки розгляду справи в апеляційному порядку; в) розгляду справи по суті; г) ухвалення і проголошення апеляційним судом рішення чи ухвали [18, с. 339].

На думку А.І. Дрішлюка, процесуальний порядок перегляду справи судом апеляційної інстанції передбачає два етапи, один з яких - підготовчий - покликаний забезпечити швидкий та законний розгляд справи і другий - це безпосередньо сам розгляд справи апеляційним судом [79, с. 378].

Є.А. Чернушенко визначає підготовку апеляційного розгляду справи одним із етапів, складовою частиною апеляційного провадження, що, в свою чергу

також складається з послідовних частин [97, с. 15]. У даному випадку відбувається ототожнення таких термінів як «етап» та «частина».

Н.О. Зражевська зауважує, що процесуальний інститут підготовки цивільної справи до розгляду є елементом стадії апеляційного провадження, а не самостійною стадією, про що засвідчує, як відзначає вчена, системний і структурний аналіз розміщення та змісту норм, що регламентують інститут підготовки цивільної справи до розгляду у главі 1 розділу V ЦПК України, присвяченій апеляційному провадженню, та здійснення останньої суддею-доповідачем одноособово, поза межами судового засідання [26].

З метою уніфікації термінологічного понятійного апарату, уникнення ототожнення правових категорій, з урахуванням основних доктринальних підходів і системного аналізу законодавчих приписів, вважаємо за доцільне перегляд судових рушень в апеляційному порядку визначати саме в якості самостійних стадій цивільного судочинства, що складаються з наступних частин: 1) відкриття апеляційного провадження у справі; 2) підготовка апеляційним судом справи до судового розгляду; 3) розгляд справи по суті; 4) ухвалення та проголошення судом апеляційної інстанції рішення чи ухвали.

Безпосередньо перелік процесуальних дій з підготовки розгляду справи апеляційним судом на законодавчому рівні визначений у ч. 1 ст. 365 ЦПК України, відповідно до якої протягом десяти днів з дня отримання справи суддею-доповідач вчиняє такі дії: 1) з'ясовує питання про склад учасників судового процесу; 2) визначає характер спірних правовідносин і закон, який їх регулює; 3) з'ясовує обставини, на які посилаються учасники справи як на підставу своїх вимог і заперечень; 4) з'ясовує, які обставини визнаються чи заперечуються учасниками справи; 5) вирішує питання щодо поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції; 6) за клопотанням сторін та інших учасників справи вирішує питання про виклик свідків, призначення експертизи, витребування доказів, судових доручень щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача; 7) за клопотанням учасників справи

вирішує питання щодо вжиття заходів забезпечення позову; 8) вчиняє інші дії, пов'язані із забезпеченням апеляційного розгляду справи.

Перелік підготовчих дій, що визначений зазначеною статтею, як вбачається з її змісту, не є вичерпним. На можливість вчинення й інших дій, крім тих, що зазначені у ч. 1 ст. 365 ЦПК України, пов'язаних із забезпеченням апеляційного розгляду справи, залежно від обставин справи, доводів апеляційної скарги звертає увагу і Пленум Верховного Суду України у постанові «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» (абз. 1 п. 13). Підготовчі дії з виклику свідків, призначення експертизи, витребування доказів, судових доручень щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача, вжиття заходів забезпечення позову, а також вчинення інших дій, пов'язаних із забезпеченням апеляційного розгляду справи, відповідно до ч. 2 ст. 365 ЦПК України, здійснюються за правилами, встановленими главою 3 розділу III ЦПК України.

Особливість підготовки справи до розгляду виявляється у тому, що при підготовці справи до розгляду в суді апеляційної інстанції не діють такі принципи цивільного процесу, як гласність та усність, що є особливістю цієї частини апеляційного провадження, оскільки підготовка справи до розгляду проводиться без виклику осіб, що беруть участь у справі, та без проведення попереднього судового засідання [27, с. 851].

Після проведення підготовчих дій суддя-доповідач доповідає про них колегії суддів, яка в разі необхідності вирішує питання про проведення додаткових дій після закінчення дій підготовки справи до розгляду. Частина 2 ст. 366 ЦПК України встановлює правило, згідно з яким після проведення підготовчих дій суддя-доповідач доповідає про них колегії суддів, яка вирішує питання про проведення додаткових підготовчих дій у разі необхідності та призначення справи до розгляду. Про дату, час та місце розгляду справи повідомляються учасники справи, якщо справа відповідно до цього Кодексу розглядається з їх повідомленням.

3.2. Межі перегляду справи в апеляційній інстанції в цивільному судочинстві

Для процедури розгляду цивільної справи в апеляційному порядку надзвичайно важливе значення має питання щодо визначення меж такого розгляду.

Межі розгляду справи судом апеляційної інстанції визначені у ст. 367 ЦПК України, що складається із чотирьох частин, кожна з яких має певні особливості. Відповідно до ч. 1 ст. 367 ЦПК України під час розгляду справи в апеляційному порядку суд апеляційної інстанції перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених у суді першої інстанції. Відповідно, зазначена діяльність буде спрямована на встановлення наявності чи відсутності суддівської помилки, допущеної судом першої інстанції.

О. Борисова відзначає, що межі розгляду судом апеляційної інстанції необхідно визначати виходячи зі змісту принципу диспозитивності. Одним із постулатів даного принципу є постулат: «*ne eat iudex ultra petita*» - суд у своєму рішенні не повинен виходити за межі вимог, заявлених сторонами. Дане правило отримує свій розвиток на стадії оскарження рішення суду, перетворюючись у правило: «*tantum devolutum quantum appellatum*» (скільки скарги - стільки рішення) [11, с. 17].

В. Яцина, Д. Луспеник справедливо звертають увагу на те, що суд апеляційної інстанції обмежений доводами апеляційної скарги і право вийти за межі цієї скарги закон пов'язує з певними обставинами. При цьому, як відзначають вчені, суд апеляційної інстанції зобов'язаний мотивувати вихід за межі доводів апеляційної скарги в своєму рішенні, оскільки безпідставне використання цього права являється процесуальним порушенням, яке буде підставою для скасування такого судового рішення в касаційному порядку [105, с. 7].

Р. М. Мінченко характерною рисою неповної апеляції визначає перегляд рішень судів першої інстанції на підставі фактичних даних, що були надані

особам, які беруть участь у справі, до зазначених судів. При повній апеляції особам, що беруть участь у справі, як відзначає вчена, дозволяється пред'являти в апеляційних судах поряд з фактами та доказами, що вже були предметом розгляду суду першої інстанції, нові факти і докази [49, с. 66-67].

Згідно з ч. 2 ст. 367 ЦПК України суд апеляційної інстанції досліджує докази, які судом першої інстанції були досліджені з порушенням встановленого порядку або в дослідженні яких було неправомірно відмовлено, а також нові докази, неподання яких до суду першої інстанції було зумовлено поважними причинами.

Відповідно, подання нових доказів та їх подальше дослідження судом апеляційної інстанції у разі їх неподання до суду першої інстанції з поважних причин, як засвідчує аналіз зазначеної норми, обумовлено наступними обставинами: 1) особа повинна обґрунтувати поважність причин, за наявності яких мало місце неподання зазначених доказів до суду першої інстанції, а 2) суд апеляційної інстанції повинен визнати причини, з яких нові докази не могли бути надані до суду першої інстанції, поважними.

В. Яцина, Д. Луспеник, у зв'язку з відсутністю у законі того, які саме можуть бути ці докази, звертають на можливі випадки дослідження нових доказів, які застосовує судова практика, а саме:

- 1) докази існували на час розгляду справи в суді першої інстанції, але особа, яка їх подає до суду апеляційної інстанції, не знала і не могла знати про їх існування;
- 2) докази існували на час розгляду справи у суді першої інстанції і учасник процесу знав про них, однак з об'єктивних причин (незалежних від нього) не міг надати їх до суду;
- 3) додаткові докази з'явилися після прийняття рішення судом першої інстанції;
- 4) суд першої інстанції помилково виключив із судового розгляду надані учасником процесу докази, що могли мати значення для справи;

5) суд першої інстанції необґрунтовано відмовив учаснику процесу в дослідженні доказів, що могли мати значення для справи (необґрунтовано відмовив у призначенні експертизи, витребуванні доказів, коли їх подання до суду для нього становило певні труднощі тощо);

6) наявні інші поважні причини їх неподання до суду першої інстанції, де відсутні умисел чи недбалість особи, яка їх подає, або вони не досліджені цим судом унаслідок інших процесуальних порушень [105, с.6].

Крім того, згідно з ч. 3 ст. 367 ЦПК України, суд апеляційної інстанції не обмежений доводами апеляційної скарги, якщо під час розгляду справи буде встановлено неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, які є обов'язковою підставою для скасування рішення. Якщо поза увагою доводів апеляційної скарги залишалась очевидна незаконність або необґрунтованість рішення суду першої інстанції у справах окремого провадження, суд апеляційної інстанції перевіряє справу в повному обсязі.

Порушення або неправильне застосування матеріального чи процесуального права має місце у разі застосування закону, який не поширюється на ці правовідносини, або не застосовано закон, який підлягав застосуванню, унаслідок неправильної кваліфікації правовідносин або правильно витлумаченого закону, який хоч і підлягав застосуванню, проте його зміст і сутність сприйнято неправильно через розширене чи обмежене тлумачення [53, с. 557].

В.І. Тертишніков, на підставі аналізу ч. 1 ст. 367 ЦПК України, виділяє два види меж розгляду справи апеляційним судом: процесуальні і матеріальні. Матеріальні межі розгляду справи у судів апеляційної інстанції вчений визначає межами позовних вимог, заявлених і розглянутих судом першої інстанції, що визначають і межі апеляційної скарги у тому розумінні, що останні не можуть бути ширше перших. Якщо ж межі апеляційної скарги вужчі меж позовних вимог, то вони стають межами перевірки законності і обґрунтованості рішення суду першої інстанції апеляційним судом, тобто процесуальними межами для суду апеляційної інстанції [65, с. 233].

В.В. Сердюк звертає увагу на те, що суд апеляційної інстанції вправі розглядати і давати оцінку як питанням факту, так і питанням права, тобто має більший об'єм повноважень у порівнянні із судом касаційної інстанції саме щодо можливості перевірки як фактичної, так і юридичної сторони справи в тому ж обсязі, що і суд першої інстанції [58, с. 24].

В апеляційному суді, відповідно до ст. 373 ЦПК України, позивач має право відмовитися від позову, а сторони - укласти мирову угоду відповідно до загальних правил про ці процесуальні дії незалежно від того, хто подав апеляційну скаргу.

Відповідно до ст. 368 ЦПК України, закінчивши з'ясування обставин і перевірку їх доказами, суд апеляційної інстанції надає особам, які беруть участь у справі, можливість виступити у судових дебатах в такій самій послідовності, в якій вони давали пояснення. На початку судового засідання суд може оголосити про час, який відводиться для судових дебатів. Кожній особі, яка бере участь у розгляді справи в апеляційному суді, надається однаковий проміжок часу для виступу. Можливість головуючого зупинити промовця під час судових дебатів передбачена ЦПК України і є можливою лише тоді, коли промовець виходить за межі справи, що розглядається судом, або повторюється. Особливістю виступу у судових дебатах осіб, які беруть участь у справі, з промовами, як слушно відзначається у правовій доктрині, є те, що тут не просто формулюються вимоги, а вони обґрунтовуються як з фактичної так і з правової точки зору [18, с. 279].

Після закінчення дебатів суд виходить до нарадчої кімнати. У разі потреби під час розгляду справи може бути оголошено перерву або розгляд її відкладено.

Особливу увагу привертає до себе нова категорія справ у цивільному процесі – малозначні справи, що підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження. Підстави кваліфікації справи як малозначної закріплені в ст. 274 ЦПК України, а вирішення питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження відбувається на підставі ст. 277 ЦПК України. У зв'язку з тим, що критерії віднесення справи до категорії малозначних є більшою мірою оціночними, а порядок розгляду справ у спрощеному

провадженні передбачений з обмеженням принципу змагальності, а також у зв'язку з відсутністю усталеної судової практики з розгляду такої категорії справ, можна передбачити можливість помилок при вирішенні питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження під час відкриття провадження у справі судом першої інстанції.

Відкриття провадження у справі в порядку спрощеного позовного провадження, якщо суд неправильно кваліфікував справу або допустив інше порушення норм процесуального права при вирішенні питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження, може призвести до ухвалення незаконного та необґрунтованого рішення суду першої інстанції, що, як наслідок, є підставою для його скасування судом апеляційної інстанції. Тобто можлива така ситуація, що суд першої інстанції, помилившись з самого початку з кваліфікацією справи або з вирішенням питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження, витратить судовий час, здійснить марні зусилля з розгляду справи, ухвалить незаконне та необґрунтоване рішення, витратить час сторін та сплачений судовий збір, чим спровокує звернення до суду апеляційної інстанції, а це не підпадає під поняття «справедливого суду». У зв'язку з цим виникає необхідність надати можливість учасникам справи оскаржити до суду апеляційної інстанції ухвалу про відкриття справи у порядку спрощеного позовного провадження.

З урахуванням наведеного вище підтримуємо пропозиції щодо доповнення частини 1 ст. 353 ЦПК України пунктом 8-1 наступного змісту:

«8-1) відкриття провадження у справі в порядку спрощеного позовного провадження».

Також необхідно доповнити частину 1 ст. 374 ЦПК України пунктом 9 наступного змісту:

«9. скасувати ухвалу про відкриття провадження у справі і направити справу до суду першої інстанції на розгляд у порядку загального позовного провадження».

Доповнити § 3 Розділу V статтею 380-1 наступного змісту:

«Стаття 380-1. Підстави для скасування ухвали суду і направлення справи до суду першої інстанції на розгляд у порядку загального позовного провадження

1. Суд апеляційної інстанції скасовує ухвалу про відкриття апеляційного провадження і направляє справу до суду першої інстанції на розгляд в порядку загального позовного провадження, якщо таку ухвалу постановлено з порушенням вимог статей 274, 277 цього Кодексу».

3.3. Повноваження апеляційної інстанції в цивільному судочинстві

Шляхом розгляду цивільних справ здійснюються функції правосуддя і виконуються завдання цивільного судочинства - захист прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб і держави [15, с. 371].

Відповідно до ч. 1 ст. 368 ЦПК України справа розглядається судом апеляційної інстанції за правилами, встановленими для розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, з особливостями, встановленими цією главою. У доктрині цивільного процесуального права з даного приводу справедливо зазначається, що це положення додатково підкреслює, що апеляційне провадження не є альтернативою розгляду справи в суді першої інстанції, відповідно, апеляції як інституту цивільного процесуального права притаманні самостійні завдання та мета [78, с. 164].

Зокрема, відповідно до п. 16 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» в апеляційній інстанції не застосовуються правила про пред'явлення зустрічного позову, про прийняття позову третьої особи із самостійними вимогами, про об'єднання і роз'єднання позовів, про недопустимість розгляду справи за відсутності позивача, від якого не надійшла заява про розгляд справи за його відсутності, оскільки неявка осіб, які беруть участь у справі, належним чином повідомлених про час і місце розгляду справи, не перешкоджає розгляду справи апеляційним судом.

Ч. 3 ст. 34 ЦПК України встановлює правило, згідно з яким цивільні справи у судах апеляційної інстанції розглядаються колегією у складі трьох суддів, головуєчий з числа яких визначається в установленому законом порядку.

Ч. 1 ст. 211 ЦПК України закріплює загальне правило про розгляд судом цивільної справи у судовому засіданні та обов'язкове повідомлення осіб, які беруть участь у справі. Відповідно, розгляд справи апеляційним судом здійснюється у судовому засіданні, що проводиться в спеціально обладнаному для цього приміщенні суду - залі засідань, та охоплює наступні чотири частини: 1) підготовча частина; 2) розгляд справи по суті; 3) судові дебати; 4) ухвалення та проголошення судового рішення. Від належної процедури розгляду залежить ефективність апеляційного провадження [27, с. 853].

У призначений для розгляду справи час головуєчий відкриває судові засідання і оголошує справу, яка підлягає оскарженню. Після чого секретар судового засідання доповідає судові, хто з викликаних осіб з'явився в судові засідання, чи вручено судові повістки та повідомлення тим, хто не з'явився, та повідомляє причини їх неявки, якщо вони відомі. Суд встановлює особи тих, хто з'явився, а також перевіряє повноваження представника. У разі, якщо при розгляді справ в апеляційному порядку приймає участь перекладач, головуєчий, відповідно до ст. 218 ЦПК України, роз'яснює йому права та обов'язки і попереджає про кримінальну відповідальність згідно зі ст. ст. 384, 385 КК України.

Наслідки неявки в судові засідання осіб, які беруть участь, на законодавчому рівні визначені у ст. ст. 223, 224, 372 ЦПК України і зводяться до того, що за певних умов суд апеляційної інстанції відкладає розгляд справи. Умовами, за яких є можливим відкладення такого розгляду, згідно з зазначеною нормою, є наступні: 1) неявка у судові засідання особи, яка бере участь у справі, щодо якої немає відомостей про вручення їй судової повістки; 2) клопотання особи, яка бере участь у справі, про відкладення розгляду справи, якщо повідомлені нею причини неявки буде визнано судом поважними. Неявка сторін або інших осіб, які беруть участь у справі, належним чином повідомлених про час

і місце розгляду справи, згідно зі ч. 2 ст. 372 ЦПК України, не перешкоджає розглядові справи. Крім того, як вбачається з системного аналізу приписів зазначеної норми, відкладення розгляду справи не відбуватиметься й у разі наявності клопотання особи, яка бере участь у справі, про відкладення розгляду справи, коли повідомлені нею причини неявки буде визнано судом неповажними.

За правилами ст. 219 ЦПК України із зали судового засідання видаляються свідки у відведені для цього приміщення та оголошується склад суду (ст. 220 ЦПК України), а також прізвища експерта, перекладача, спеціаліста, секретаря судового засідання і роз'яснюється особам, які беруть участь у справі, право згідно зі ст. ст. 36 - 41 ЦПК України заявляти відводи, що є гарантією об'єктивного та неупередженого розгляду справи.

Після чого, відповідно до ст. 221 ЦПК України, у підготовчій частині судового розгляду справи в апеляційному порядку на головуєчого покладається обов'язок з роз'яснення особам, які беруть участь у справі, їх прав та обов'язків, та вирішення можливих заяв та клопотань від осіб, які беруть участь у справі, шляхом постановлення відповідної ухвали. При цьому заяви і клопотання осіб, які беруть участь у справі, розглядаються судом після того, як буде заслухана думка решти присутніх у судовому засіданні осіб, які беруть участь у справі.

Розгляд справи по суті розпочинається, відповідно до ч. 4 ст. 368 ЦПК України, з доповіді судді-доповідача про зміст рішення (ухвали), яке оскаржено, доводи апеляційної скарги, межі, в яких повинні здійснюватися перевірка рішення (ухвали), встановлюватися обставини і досліджуватися докази. Після доповіді судді-доповідача пояснення дає особа, яка подала апеляційну скаргу. Якщо апеляційні скарги подали обидві сторони, першим дає пояснення позивач. Далі дають пояснення інші особи, які беруть участь у справі.

У разі встановлення у судовому рішенні, ухваленому судом першої інстанції, суддівської помилки, за результатами перегляду зазначеного рішення остання має бути усунена судом вищої інстанції. Задля чого цивільним процесуальним законодавством відповідна судова інстанція наділяється низкою повноважень.

Що стосується безпосередньо сутності суддівської помилки, усунення якої визначено метою перегляду судових рішень судами вищих інстанцій, то у філологічному значенні помилка інтерпретується як «неправильність в діях, думках» [19, с. 487].

Значний внесок у дослідженні проблем юридичного значення такої правової категорії як «помилка» здійснено О.Б. Лісюткіним, який зазначав, що помилка - це негативний результат, обумовлений складністю і суперечливістю соціального розвитку і неправильністю юридично значимих дій учасників суспільних відносин, що перешкоджає досягненню мети і допускає можливість виникнення чи зміни суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасників суспільних відносин [22, с. 26]. У більш пізніх працях вченим запропоновано визначення помилки як визнаного у встановленому порядку, об'єктивно протиправного, негативного результату, що перешкоджає реалізації прав, свобод і охоронюваних законом інтересів особи [21, с.129].

У кожній галузі права помилка має тільки їй властиві специфічні ознаки та особливості. М. Ніколів під судовою помилкою розуміє відображений у судовому акті результат діяльності судді, який здійснюється у формі діяння, нерегламентованого процесуальними та матеріальними нормами, наслідком якого стає порушення прав та законних інтересів [51, с. 70].

Б.В. Красильников судову помилку визначає як допущений судом відступ від мети і завдань цивільного судочинства, встановлений у процесуальному порядку уповноваженою судовою інстанцією [40, с. 76].

Загальнопоширеною є класифікація суддівських помилок, за критерієм підстав, що впливають на правову долю судової постанови, на суттєві та несуттєві (формальні) [23, с. 20]. Несуттєві - не в значній мірі заважають досягненню істини і поставлених завдань, суттєві - впливають на прийняття законного рішення, серйозно перешкоджають реалізації учасниками відносин власних законних інтересів і потреб, а також повністю не дозволяють досягнути конкретної мети [26, с. 50].

Зазначена класифікація, як вбачається, є обґрунтованою і цілком прийнятною для суддівських помилок у цивільному судочинстві, однак потребує деякого уточнення і доповнення, що дозволить з'ясувати сутність та правове значення суддівської помилки як підстави для реалізації права на оскарження судових рішень, ухвалених судами першої інстанції, в апеляційному порядку.

Відповідно, під несуттєвими судовими помилками, допущеними судом першої інстанції при розгляді і вирішенні цивільної справи, пропонуємо визначати помилки, що створюють загрозу недосягнення мети та завдань правосуддя у цивільних справах, та підлягають усуненню судом, що їх допустив, у порядку та у спосіб, визначений законом, без звернення до судових органів контролюючих інстанцій (суду апеляційної інстанції). Прикладом несуттєвих судових помилок, допущених судом першої інстанції, можуть слугувати, зокрема, описки та арифметичні помилки у судовому рішенні, усунення яких здійснюється за процедурою, встановленою ЦПК України, за власної ініціативи суду чи за заявою осіб, які беруть участь у справі, у судовому засіданні шляхом постановлення відповідної ухвали. Ст. 271 ЦПК України регламентує процесуальний порядок роз'яснення рішення суду, якщо воно є незрозумілим для осіб, які брали участь у справі, або для державного виконавця, шляхом постановлення ухвали, в якій суд, що допустив помилку у питаннях повноти і зрозумілості рішення, усуває її, не змінюючи при цьому змісту рішення. Однак, зазначений спосіб виправлення помилки є допустимим при умові, що зазначене рішення ще не виконано або не закінчився строк, протягом якого рішення може бути пред'явлено до примусового виконання.

Суттєвими суддівськими помилками, допущеними судом першої інстанції при розгляді і вирішенні цивільної справи, пропонуємо визначати помилки, що порушують права, свободи та інтереси осіб, сприяють недосягненню мети та завдань правосуддя у цивільних справах, тягнуть за собою негативні наслідки, в т.ч. скасування судового рішення, та підлягають усуненню у порядку та у спосіб, визначений законом, шляхом звернення до судових органів контролюючих інстанцій (суду апеляційної інстанції). До суттєвих суддівських помилок, що

підлягають усуненню судами вищих інстанцій, та супроводжуються негативними наслідками у вигляді скасування рішення суду першої інстанції або його зміни, зокрема, належать: неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи; недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд вважав встановленими; невідповідність висновків суду обставинам справи; порушення або неправильне застосування норм матеріального або процесуального права.

У свою чергу суттєві суддівські помилки, допущені судом першої інстанції, в залежності від обставин, що обумовили їх наявність, можливо класифікувати на наступні підвиди: 1) вимушені, тобто ті помилки виникнення яких обумовлюється зовнішніми факторами. Зокрема, у даному контексті мова йде про помилки, допущені через помилку іншого суб'єкта правозастосування - роз'яснення та висновки вищих судових інстанцій, зміст яких в силу часу і обставин може змінюватись; 2) казуальні, тобто ті, виникнення яких не залежить від зовнішніх факторів і обумовлено суб'єктивними чинниками, зокрема, недостатнім рівнем професійної підготовки судді, недбалістю при розгляді і вирішенні справи тощо.

У залежності від виду судового акту, в якому віднайшли втілення суддівські помилки, останні доцільно поділяти на: 1) суддівські помилки, що реалізовані у рішенні суду першої інстанції; 2) суддівські помилки, що реалізовані в ухвалі суду першої інстанції; 3) суддівські помилки, що реалізовані в окремій ухвалі суду першої інстанції; 4) суддівські помилки, що реалізовані в судовому наказі чи в зміненому судовому наказі; 5) суддівські помилки, що реалізовані в заочному рішенні суду першої інстанції тощо.

В аспекті обраної теми дослідження інтерес викликають саме питання, пов'язані з усуненням суттєвих суддівських помилок, у зв'язку з чим суди апеляційної інстанції наділяються низкою повноважень.

Системний аналіз положень ЦПК України, що закріплюють повноваження судів вищих інстанцій, на відміну від приписів про повноваження Верховного Суду засвідчує, що законодавцем для позначення того чи іншого повноваження використовується термін «право». Така важлива складова як обов'язок суду, нормами цивільного процесуального законодавства не врахована. У

філологічному значенні поняття «повноваження» визначається як право, надане кому-небудь для здійснення чогось, а «право» як зумовлена певними обставинами підстава, здатність, можливість робити, чинити що-небудь, користуватися чим-небудь [27, с. 516, 549].

У науці цивільного процесуального права традиційно повноваження суду вищої інстанції визначаються як сукупність прав та обов'язків даного суду. Зокрема, на думку С.Я. Фурси повноваження суду апеляційної інстанції є сукупністю прав та обов'язків даного суду щодо перевірки законності та обґрунтованості судових постанов (рішень) суду першої інстанції, що не набрали законної сили, та нового розгляду справи по суті [78, с. 733]. Схожим до зазначеного є запропоноване визначення повноваження суду апеляційної інстанції Є.А. Чернушенко, під яким вчена розуміє сукупність прав і обов'язків суду апеляційної інстанції на здійснення встановлених законом процесуальних дій щодо рішення, яке не набрало чинності і яке є предметом перевірки за апеляційною скаргою чи поданням [97, с. 5]. Відповідно, у даних наукових підходах відображається неподільна єдність прав та обов'язків суду вищої інстанції.

На противагу зазначеному О.О. Борисова повноваження суду апеляційної інстанції визначає як сукупність прав суду апеляційної інстанції на здійснення встановлених законом процесуальних дій відносно рішення, яке не набуло законної сили, що перевіряється за апеляційною скаргою [11, с. 125].

З даного приводу слушно відзначає К.Г. Гойденко, на думку якої процесуальні права суду є одночасно і його обов'язками. Суд не тільки має право, але і зобов'язаний здійснювати певні дії за наявності зазначених у законі умов. Нездійснення судом своїх процесуальних прав, всупереч наявних для цього умов, рівноцінно порушенню ним своїх обов'язків [18, с. 24].

О.В. Дем'янова наголошує на необхідності розгляду повноважень суду апеляційної інстанції як його обов'язків і зазначає, що зміст повноважень суду апеляційної інстанції становлять його обов'язки щодо судових актів, котрі підлягають перевірці в порядку апеляції. Відповідно, повноваження суду

апеляційної інстанції зобов'язують його до вчинення дій відносно оскарженого рішення (ухвали, наказу) в суворій відповідності із приписами закону [22, с. 7].

У сучасних процесуальних системах право на апеляційне оскарження судових рішень регламентовано як право на оскарження рішень, що не набрали законної сили. При цьому суд апеляційної інстанції вирішує питання факту і права. Цими суттєвими обставинами визначаються повноваження апеляційних судів та процедур апеляційного провадження [65, с. 595].

Безпосередньо повноваження суду апеляційної інстанції за наслідками розгляду апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції на законодавчому рівні визначені у ЦПК України. Пленум Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» у п. 17 звертає увагу на те, що при перегляді судових рішень необхідно виходити з повноважень суду апеляційної інстанції, визначених 307 ЦПК України, і відповідних їм підстав щодо перегляду судових рішень в апеляційному порядку, передбачених ЦПК України.

Системний аналіз приписів цивільного процесуального законодавства засвідчує, що повноваження, яким наділена конкретна судова інстанція, багато в чому є схожими, що не є випадковим так як обумовлюється спільною метою перегляду рішень суду в апеляційному провадженні, а саме - усуненням суддівської помилки.

Одним із повноважень суду апеляційної інстанції відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 375 ЦПК України є постановлення ухвали про відхилення апеляційної скарги і залишення рішення без змін. Підстави для відхилення апеляційної скарги і залишення рішення без змін на законодавчому рівні визначені у ст. 376 ЦПК України, згідно з якою суд апеляційної інстанції відхиляє апеляційну скаргу і залишає рішення без змін, якщо визнає, що суд першої інстанції ухвалив рішення з додержанням норм матеріального і процесуального права.

У літературі з даного приводу справедливо відзначається, що наявність такої норми покликана унеможливити застосування «формальних» приводів для скасування судових рішень при вирішенні справ судом вищої інстанції [45, 381].

На думку спеціалістів Пленуму Верховного Суду України та Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ [58] до недоліків, які не призводять до порушення основних принципів цивільного процесуального судочинства та охоронюваних законом прав та інтересів осіб, які беруть участь у справі, та не впливають на суть ухваленого рішення, належать: сплата судового збору, здійснена після відкриття провадження у справі; відсутність підпису в позовній заяві, якщо позивач брав участь у судовому засіданні й підтримав позовні вимоги; відсутність підпису секретаря судового засідання в журналі судового засідання; залишення без розгляду заяви про відвід, якщо підстави для відводу були відсутні. Таким же недоліком, виходячи з позицій вищих судових органів, може бути визнано відсутність технічного запису при безспірності доказів, якими обґрунтовано рішення.

З даного приводу О. Угриновська зауважує, що відсутність технічної фіксації процесу може бути визнана підставою для скасування рішення суду першої інстанції лише у випадку, коли сторонами не подавалось заяви (клопотання) про нездійснення технічної фіксації та нездійснення технічної фіксації призвело до ухвалення незаконного та необґрунтованого рішення [78, с. 164].

Варто відзначити, що до прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» ЦПК України передбачав в якості повноваження суду апеляційної інстанції постановлення ухвали про повне чи часткове скасування рішення суду першої інстанції і направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції. Перелік підстав для скасування судового рішення і направлення справи на новий розгляд визначався ст. 378 ЦПК України і був вичерпним. При цьому, відповідно до ч. 2 зазначеної норми висновки і мотиви, за якими скасовані рішення, визначались як обов'язкові для суду першої інстанції при новому розгляді справи.

О.М. Трач, досліджуючи направлення справи на новий розгляд як спеціальну ознаку апеляційного провадження, зазначала, що суд апеляційної інстанції повинен повертати справу на новий розгляд лише у виняткових випадках. При цьому, на думку вченої, зазначений суд має бути наділений такими

повноваженнями, які б забезпечували швидке виправлення помилок, допущених судом першої інстанції при ухваленні рішення, якісний розгляд справи, а не призводили до його затягування [72, с. 158-159].

У роботах вчених-процесуалістів неодноразово зверталась увага на зловживання апеляційними судами правом на повернення справи на новий розгляд [21, с. 89].

Радикальним варіантом протидії необґрунтованому застосуванню апеляційними судами повноваження щодо повернення справи на новий розгляд до суду першої інстанції пропонувалось виключення з ЦПК України норми, що закріплює таке повноваження [82, с. 201].

На сьогодні суд апеляційної інстанції виправдано позбавлений права скасовувати рішення суду першої інстанції і направляти справу на новий розгляд до суду першої інстанції, оскільки, як вбачається, наявність двох інстанцій - апеляційної та касаційної, що наділені правом направляти справу на новий розгляд, у кінцевому результаті, сприятиме необґрунтованому затягуванню судового процесу.

Разом з тим, відповідно до ст. 379 ЦПК України, право скасувати ухвалу, що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направити справу для продовження розгляду до суду першої інстанції визначено в якості повноваження суду апеляційної інстанції за наслідками розгляду скарги на ухвалу суду першої інстанції.

Норми матеріального права вважаються порушеними або неправильно застосованими, згідно зі ст. 376 ЦПК України, якщо застосовано закон, який не поширюється на ці правовідносини, або не застосовано закон, який підлягав застосуванню. Порушення норм процесуального права, як встановлює ст. 376 ЦПК України, можуть бути підставою для скасування або зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи.

У літературі відзначається, що повноваження суду апеляційної інстанції змінити рішення суду першої інстанції або ухвалити нове рішення обумовлено, зокрема, і вимогою процесуальної економії. При цьому відзначається, що зміна

рішення необхідна і є тоді, коли будуть виявлені такі порушення норм матеріального та процесуального права, які не впливають на головний висновок суду першої інстанції про права та обов'язки сторін у справі (збільшення або зменшення розміру стягнення тощо). У протилежному випадку рішення буде не зміненим, а новим [81, с. 239].

М.І. Балюк, Д.Д. Луспеник звертають увагу на те, що суд апеляційної інстанції ухвалює рішення про зміну рішення суду першої інстанції тоді, коли неправильність рішення можна усунути без його скасування, не змінюючи суть рішення і зміна стосується окремих частин рішення. Якщо зміни стосуються фактичної сторони справи чи правового обґрунтування рішення, то таке рішення суду першої інстанції також слід вважати зміненим [5, с. 507].

Відповідно до ст. 377 ЦПК України судове рішення першої інстанції, яким закінчено розгляд справи, підлягає скасуванню в апеляційному порядку повністю або частково з закриттям провадження у справі або залишенням позову без розгляду у відповідній частині з підстав, передбачених статтями 255 та 257 ЦПК України. Порушення правил юрисдикції загальних судів, визначених статтями 19-22 ЦПК України, є обов'язковою підставою для скасування рішення незалежно від доводів апеляційної скарги. Якщо судом першої інстанції ухвалено законне і обґрунтоване рішення, смерть фізичної особи - сторони у спорі чи припинення юридичної особи - сторони у спорі, що не допускає правонаступництва, після ухвалення такого рішення не може бути підставою для застосування вимог частини першої статті 377 ЦПК України.

Як відзначається у літературі, різниця полягає в тому, що у випадку закриття провадження повторно справа не розглядається тоді як залишення заяви без розгляду не перешкоджає позивачу пред'явити позов повторно, - після усунення умов, що стали підставою для вжиття такого процесуального заходу [23, с. 131]. Тобто, на відміну від закриття провадження по справі, залишення заяви без розгляду не є ознакою остаточного припинення провадження, і відновлення процесу залежить виключно від можливості усунути обставини, що стали підставою для застосування цього закону [23, с. 5].

С.Я. Фурса звертає увагу на те, що випадки, коли правильне по суті та справедливе і законне рішення суду першої інстанції може бути скасоване судом апеляційної інстанції, на жаль, мають місце на практиці. Тому суд касаційної інстанції, на думку вченої, у своїй ухвалі має зазначити конкретні аргументи на користь того, що рішення суду апеляційної інстанції не відповідає вимогам законодавства та матеріалам справи, і скасовує судові рішення суду апеляційної інстанції [78, с.764].

До прикладу, відповідно до ЦПК України подання заяви від імені заінтересованої особи особою, яка не має повноважень на ведення справи, визначено в якості підстави для постановлення судом ухвали про залишення заяви без розгляду. М.Й. Штефан зазначав, що подання позовної заяви до суду без наявності належних повноважень є підставою для повернення позовної заяви, а прийнятої заяви - для залишення її судом без розгляду [103, с. 418]. У продовження зазначеного О.І. Угриновська відзначає, що аналогічні наслідки настають і тоді, коли позовна заява підписана не позивачем, а невстановленою особою, або особою, яка не була на це уповноважена [39, с. 499].

Порядок прийняття постанов судом апеляційної інстанції регламентовано ст. 381 ЦПК України. Суд апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги приймає постанову за правилами статті 35 і глави 9 розділу III ЦПК України з особливостями, зазначеними у статті 382 ЦПК України.

Процедурні питання, пов'язані з рухом справи, клопотання та заяви учасників справи, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення провадження у справі, а також в інших випадках, передбачених цим Кодексом, вирішуються судом апеляційної інстанції шляхом постановлення ухвал в порядку, визначеному цим Кодексом для постановлення ухвал суду першої інстанції.

Постанова або ухвала суду апеляційної інстанції оформлюється суддею-доповідачем (іншим суддею, якщо суддя-доповідач не згодний з постановою/ухвалою) і підписується всім складом суду, який розглядав справу, якщо інше не передбачено ЦПК України.

Отже, під повноваженнями суду апеляційної інстанції розуміють сукупність законодавчо визначених процесуальних засобів, за допомогою яких забезпечується реалізація функцій судів вищої інстанції з усунення суддівської помилки щодо рішень та ухвал, ухвалених судами першої інстанції, що підлягають перегляду за апеляційною скаргою у випадках, встановлених законом, з метою забезпечення поновлення порушених прав.

Умовами застосування судом вищої інстанції наданих йому повноважень є: 1) оскарження судового рішення, ухваленого судами першої інстанції, шляхом подання апеляційної скарги; 2) встановлення відсутності чи, навпаки, наявності суддівської помилки у рішенні суду першої інстанції, що підлягає усуненню за результатами перегляду зазначеного рішення судом вищої інстанції; 3) наявність правових норм, що передбачають можливість застосування конкретного повноваження судом апеляційної інстанції для усунення суддівської помилки.

У свою чергу, основними критеріями вибору судом апеляційної інстанції відповідного конкретного повноваження за результатами перегляду судового рішення суду першої інстанції виступатиме: по-перше, характер допущеної судом першої інстанції суддівської помилки, відображеної у судовому рішенні; по-друге, можливості суду апеляційної інстанції з усунення тієї чи іншої суддівської помилки та вірна кваліфікація судом вищої інстанції підстав для застосування того чи іншого повноваження.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Проведене в магістерській роботі дослідження, надало можливості зробити наступні висновки.

1. Генезис інституту апеляційного оскарження судових рішень бере свій початок зі Стародавнього Риму. Розвиток інституту перегляду рішень суду в апеляційному провадженні на теренах України тісно пов'язаний із судовою реформою і складається з таких етапів: I етап (1991 - 2001 роки) – «початковий»; II етап (2001 - 2005 роки) – введення апеляційних судів до системи судів загальної юрисдикції та зміна виду апеляції; III етап (2005 - 2016 роки) – адаптація апеляційного провадження до міжнародних стандартів судочинства; IV етап (2016 рік – до теперішнього часу) – вдосконалення інституту перегляду рішень суду в апеляційному провадженні в умовах процесу євроінтеграції.

2. Поняття «апеляція» можна розглядати у широкому та вузькому значеннях. В широкому розумінні під апеляцією необхідно розглядати форму перегляду справи, виходячи зі змісту пункту 8 частини 1 статті 129 Конституції України, статті 17 ЦПК України, статті 14 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що забезпечують право на перегляду рішень суду в апеляційному провадженні. У вузькому розумінні під апеляцією необхідно розуміти спосіб оскарження ухвал, а також рішень суду першої інстанції, які не набрали законної сили, виходячи зі змісту статті 352 ЦПК України, що забезпечує право перегляду рішень суду в апеляційному порядку учасникам справи, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.

3. Змістом права перегляду рішень суду в апеляційному провадженні є сукупність наступних правомочностей: можливість звернення до суду апеляційної інстанції зі скаргою на судові рішення суду першої інстанції, що не набрали законної сили, щодо їх перевірки на предмет законності та обґрунтованості; право на отримання судового захисту за результатами розгляду скарги у судах апеляційної інстанції, забезпечене процесуальним обов'язком

судів вищої інстанції використати передбачені процесуальним законом можливості для встановлення та усунення суддівської помилки, допущеної судом першої інстанції, та забезпечення реального виконання судового акту.

4. Перегляд рішень суду в апеляційному провадженні є неможливим без реалізації принципів, які тісно пов'язані з поняттям апеляції, а також характеризують сутність інституту апеляційного провадження. На сьогоднішній день не досягнуто єдиної думки з такого питання, як визначення поняття принципів цивільного процесу. В апеляційному провадженні застосовуються принципи верховенства права; поваги до честі і гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом; гласності і відкритості судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; змагальності сторін; диспозитивності; пропорційності; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; розумності строків розгляду справи судом; неприпустимості зловживання процесуальними правами; принцип колегіальності при призначенні та розгляді справи; принцип процесуальної рівності сторін; принцип незалежності суддів і підпорядкуванні їх тільки закону та інші.

5. Передумовами права на перегляд рішень суду в апеляційному провадженні можна визначати обставини процесуального характеру, від яких залежить виникнення права на скаргу і відсутність яких виключає можливість відкриття провадження у справі. Умовами реалізації права на перегляд рішень суду в апеляційному провадженні є обставини процесуального характеру, з якими пов'язано належне здійснення зазначеного права. До передумов виникнення права на перегляд рішень суду в апеляційному провадженні належать: підвідомчість справи суду або належність справи до цивільної юрисдикції суду; відсутність ухвали про закриття апеляційного провадження у зв'язку з відмовою особи від апеляційної скарги; відсутність ухвали про відмову у задоволенні апеляційної скарги цієї особи або про відмову у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою. Метою перегляду рішень суду в апеляційному провадженні є усунення суддівської помилки, допущеної судом першої інстанції при ухваленні відповідного рішення.

6. Суб'єктів перегляду рішень суду в апеляційному провадженні, в залежності від їх процесуального статусу, можна розділити на наступні види:

- суб'єкти права на скаргу (на оскарження судових рішень, ухвалених судами першої інстанції), які поділяються на: а) суб'єктів, що є безпосередніми носіями права на скаргу, мають процесуальну та/або матеріальну заінтересованість у результатах розгляду та вирішення справи (зокрема, сторони, треті особи, заявники і заінтересовані особи, особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки); б) суб'єктів реалізації права на скаргу, які не мають суб'єктивного інтересу у розгляді та вирішенні справи, діють у цивільному процесі в інтересах суб'єктів, які потребують захисту, права, свободи та інтереси яких порушені ухваленим судовим рішенням. У свою чергу, зазначених суб'єктів доцільно поділяти на тих, що: а) звертаються до суду вищої інстанції зі скаргою на рішення суду від власного імені на захист прав, свобод та інтересів інших осіб, які потребують такого захисту (зокрема, прокурор, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, органи державної влади, органи місцевого самоврядування тощо); б) звертаються до суду вищої інстанції зі скаргою на рішення суду від імені та в і інтересах особи, яку представляють (законні представники, довірчі представники);
- суди апеляційної інстанції, які мають особливий правовий статус, не є безпосередніми носіями права на оскарження судових рішень, однак беруть активну участь у реалізації права на скаргу особами, визначеними законом, здійснюючи правосуддя;
- інші учасники цивільного судочинства, які сприяють перегляду рішень суду в апеляційному провадженні, судовими органами вищої інстанції.

7. Перегляд рішень суду в апеляційному провадженні здійснюється у процесуальній формі, що передбачає суворо регламентований послідовний порядок руху цивільної справи. Апеляційне провадження з перегляду рішень суду як факультативна стадія цивільного процесу становить собою сукупність процесуальних дій суду апеляційної інстанції, учасників справи, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи та

(або) обов'язки, об'єднаних метою оскарження та перевірки законності та обґрунтованості ухвал, а також рішень суду першої інстанції, що не набрали законної сили.

Апеляційне провадження з перегляду рішень суду як стадія має здійснюватись на загальних засадах відправлення правосуддя, однак за деякими відмінностями. Виходячи із норм ЦПК України, апеляційне провадження складається з декількох частин: відкриття апеляційного провадження; підготовка розгляду справи судом апеляційної інстанції; розгляд справи судом апеляційної інстанції; прийняття постанов судом апеляційної інстанції.

8. Норми ЦПК України не визначають детального порядку розгляду справ судом апеляційної інстанції. Стаття 368 ЦПК України містить положення, згідно з якими справи у суді апеляційної інстанції розглядаються за правилами, встановленими для розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження з особливостями, встановленими главою 1 розділу V, яка регулює апеляційне провадження. Розгляд справи в порядку апеляційного провадження за правилами спрощеного позовного провадження є новелою чинного цивільного процесуального законодавства.

9. Зміни до чинного ЦПК України, внесені Законом України № 2147-VIII від 03.10.2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» щодо вдосконалення законодавства у сфері судоустрою та судочинства, з метою підпорядкування цивільного судочинства ефективному захисту прав та інтересів особи, яка звертається до суду, справедливого, неупередженого, своєчасного розгляду справ, забезпечення змагальності, добросовісної поведінки сторін та суду в процесі, його максимальної відкритості та прозорості, мають позитивно вплинути на цивільне судочинство в цілому, та на повноваження суду апеляційної інстанції, зокрема. Оновлення повноважень суду апеляційної інстанції має своєю метою посилити позицію суду апеляційної інстанції з метою запобігання зловживанню процесуальними правами.

10. З метою удосконалення чинного цивільного процесуального законодавства в частині перегляду рішень суду в апеляційному провадженні пропонуємо доповнити частину 1 ст. 353 ЦПК України пунктом 8-1 наступного змісту:

«8-1) відкриття провадження у справі в порядку спрощеного позовного провадження».

Доповнити частину 1 ст. 374 ЦПК України пунктом 9 наступного змісту:

«9. скасувати ухвалу про відкриття провадження у справі і направити справу до суду першої інстанції на розгляд у порядку загального позовного провадження».

Доповнити § 3 Розділу V статтею 380-1 наступного змісту:

«Стаття 380-1. Підстави для скасування ухвали суду і направлення справи до суду першої інстанції на розгляд у порядку загального позовного провадження

1. Суд апеляційної інстанції скасовує ухвалу про відкриття апеляційного провадження і направляє справу до суду першої інстанції на розгляд в порядку загального позовного провадження, якщо таку ухвалу постановлено з порушенням вимог статей 274, 277 цього Кодексу».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андронов І.В. Рішення суду першої інстанції в цивільному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 : цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / І.В. Андронов. - Х., 2008. - 20 с.
2. Андронов І.В. Сутність та значення перегляду судових рішень у зв'язку з ново виявленими обставинами / І.В. Андронов // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. - Одеса : НУ ОЮА, 2010. - Вип. 56. - С. 110-117.
3. Антонюк О.І. Особливості реалізації права на оскарження судових рішень у цивільному процесі України / О.І. Антонюк [Електронний ресурс]. - Режим доступа: http://www.nbu.gov.ua/portal/SocGum/Pchdu/2011_1/041.pdf.
4. Аракелян М. Забезпечення конституційного права людини на захист прав і свобод судом / М. Аракелян, Н. Узун // Право України. - 2006. - № 3. - С. 19-21.
5. Балюк М.І. Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарі, рекомендації, пропозиції / М.І. Балюк, Д.Д. Луспенник. - Х. : Харків юридичний, 2008. - 708 с.
6. Батрин О. В. Суб'єкти апеляційного оскарження судового рішення в цивільній справі / О. В. Батрин // Форум права. - 2013. - № 1. - С. 47 - 52 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13bovvcp.pdf>
7. Бичкова С.С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : монографія / С.С. Бичкова. - К.: Атіка, 2011. - 420 с.
8. Бондарева М.В. Актуальні питання доступності судового захисту в цивільному судочинстві / М.В. Бондарева, С.Р. Агрба // Часопис Київського університету права. - 2010. - № 1. - Ст. 147-151.

9. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Окремі питання правового регулювання підготовки цивільних справ до судового розгляду за новим цивільним процесуальним кодексом України / Н.Л. Бондаренко-Зелінська // Університетські наукові записки. - 2006. - № 1 (17). - С. 96-102.
10. Борисова Е. Обжалование не вступивших в законную силу судебных решений в гражданском процессе / Е. Борисова // Российская юстиция. - 2003. - № 10. - С. 16-18.
11. Борисова Е.А. Апелляция в гражданском и арбитражном процессе / Е.А. Борисова. - М. : Городец, 1997. - 160 с.
12. Борисова Е.А. Теоретические проблемы проверки судебных актов в гражданском, арбитражном процессах : автореф. дис.... на соиск. уч. степ. доктор юрид. наук : 12.00.15 : гражданский процесс ; арбитражный процесс /Е. А. Борисова. - М., 2005. - 44 с.
13. Бородин М. Теоретичні та практичні аспекти застосування інституту апеляції у цивільному процесі України / М. Бородин // Право України. - 2008. - № 8. - С. 87-91.
14. Бортник Ю.М. Історичний розвиток апеляційного провадження /Ю.М. Бортник // Судова апеляція. - 2006. - № 1 (2). - С. 124-135.
15. Васильєв С.В Цивільний процес: навчальний посібник / С.В. Васильєв. - Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. - 480 с.
16. Городовенко В. До питання визначення змісту конституційно- правового регулювання судової влади / В. Городовенко // Вісник Державної судової адміністрації України. - 2013. - № 2 (27). - С. 15-22.
17. Городовенко В. Засади побудови судової системи України / В. Городовенко // Вісник Державної судової адміністрації України. - 2012. - № 3 (24). - С. 12-22.
18. Гражданский процессуальный кодекс Украины: науч.-практ. коммент. / отв. ред. Ю.С. Червоний. - Х.: Одиссей, 2007. - 792 с.

19. Гузь Л.Е. Методичні рекомендації з практичного застосування апеляційного і касаційного провадження в судовій практиці у світлі нового законодавства. - Х. : Харків юрид., 2001. - 154 с.
20. Гусаров К.В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку : монографія / К.В. Гусаров. - Х.: Право, 2010. - 352 с.
21. Гусаров К.В. Реалізація окремих конституційних засад судової влади у цивільному процесуальному законодавстві України / К.В. Гусаров // Науковий вісник Харківського державного університету. - 2013. - Випуск 3.
22. Дем'янова О.В. Оскарження ухвал в цивільному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 : цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / О.В. Дем'янова. - К., 2008. - 24 с.
23. Дем'янова О.В. Повноваження суду апеляційної інстанції по скасуванню судових рішень в цивільному судочинстві та підстави їх застосування / О.В. Дем'янова // Форум права. - 2010. - № 4. - С. 274-280.
24. Дем'янова О.В. Ухвала як об'єкт апеляційного оскарження / О.В. Дем'янова // Судова апеляція. - 2006. - № 3(4). - С. 22-26.
25. Заяць Н.Я. Практика реалізації судом касаційної інстанції повноваження щодо скасування рішення і закриття провадження по справі або залишення заяви без розгляду / Н.Я. Заяць // Часопис Академії адвокатури України. - 2012. - № 15. - С. 1-9.
26. Зражевська Н.О. Особливості підготовки цивільних справ до розгляду апеляційним судом / Н.О. Зражевська [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2/8.pdf>
27. Іліопол І.М. Правова природа інституту апеляційного оскарження рішень суду першої інстанції / І.М. Іліопол // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 58. – Одеса: Юридична література. – 2011. – С. 388-392.
28. Іліопол І.М. Проблеми призначення та проведення судової експертизи на стадії апеляційного провадження у цивільному процесі / І.М. Іліопол //

- Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип.66. – Одеса: Юридична література. – 2012. – С. 334-339.
- 29.Іліопол І.М. Забезпечення конституційного права на апеляційне оскарження судових рішень у цивільному процесі України /І.М. Іліопол // Правова держава. – 2016. – №21. – С. 144-148.
- 30.Іліопол І.М. Забезпечення права на апеляційний перегляд судових рішень про позбавлення батьківських прав за цивільним процесуальним законодавством України /І.М. Іліопол //Visegrad journal on human rights. – 2016. – №4/2. – С. 92-98.
- 31.Іліопол І.М. Історико-правовий аспект виникнення та розвитку інституту апеляції в цивільному процесі /І.М. Іліопол // Юридичний вісник. – 2016. – № 4. – С. 124-128.
- 32.Іліопол І.М., Стоянова Т.А. Науково-практичний аналіз цивільної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій в світлі прийняття нового Цивільного процесуального кодексу /І.М. Іліопол, Т.А. Стоянова //Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2017. –№47. – С.13 - 17.
- 33.Карнаух Т.М. Реформування інституту перегляду судових рішень у цивільних справа / Т.М. Карнаух // Наукові записки НаУКМА. - 2011. - Том 116. - С. 77-81.
- 34.Кілічава Т.М. Цивільне процесуальне право. Навчальний посібник / Т.М. Кілічава. - К.: Центр учбової літератури, 2007. - 352 с.
- 35.Комаров В.В. Предмет цивільного процесуального права : Текст лекцій / В.В. Комаров. - Х.: Українська юридична академія, 1992. - 45 с.
- 36.Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96- ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
- 37.Короєд С.О. Юридична заінтересованість у цивільному процесі / С.О. Короєд // Судова апеляція. - 2011. - № 4. - С.86-93.

38. Корчевний Г.В. Право на оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку / Г.В. Корчевний // Судова апеляція. - 2006. - 1 (2). - С. 23-29.
39. Кравчук В.М. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України / В.М. Кравчук, О.І. Угриновська. - К.: Істина, 2006. - 944 с.
40. Красильников Б.В. Судебная ошибка по гражданскому делу как следствие несовершенства материального и процессуального законодательства : дис.... канд. юрид. наук.: 12.00.03 : гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право / Б.В. Красильников - М., 2002. - 236 с.
41. Крижановський В.Я. Судова влада в механізмі захисту прав громадян України / В.Я. Крижановський // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. - Одеса : НУ ОЮА, 2011. - Вип. 62. - С. 643-650.
42. Кройтор В.А. Принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду / В.А. Кройтор // Право і безпека. - 2009. - № 1. - С. 198-205.
43. Курпас М.В. Право на обжалование судебных решений - составной элемент конституционного права на судебную защиту (проблемы реализации, перспективы развития) / М.В. Курпас // Конституционное и муниципальное право. - 2011. - № 12. - С. 16-22.
44. Курс цивільного процесу: підручник / за ред. В.В. Комарова. - Х.: Право, 2011. - 1352 с.
45. Кучинська О.П. Чи доцільне обмеження права на оскарження рішень суду? / О.П. Кучинська, С.В. Глущенко // Вісник Академії адвокатури України. - 2010. - № 3 (19). - С. 137-141.
46. Лужанський А.В. Основні ознаки конституційно-правового механізму гарантій права на доступ до правосуддя / А.В. Лужанський // Вісник Вищої ради юстиції. - 2012. - № 1 (9). - С. 44-59.

47. Луспеник Д.Д. Межі розгляду цивільної справи судом касаційної інстанції : деякі спірні питання / Д.Д. Луспеник // Вісник Верховного Суду України. - 2010. - № 9 (121). - С. 27-38.
48. Луспеник Д.Д. Суддівська помилка при розгляді справи / Д.Д. Луспеник // Закон і бізнес. - 2003. - № 47-48. - 29 листопада.
49. Мінченко Р. Деякі питання апеляційного провадження в цивільному судочинстві України / Р. Мінченко // Юридичний вісник. - 2010. - № 4. - С. 65-68.
50. Мінченко Р.М. Деякі питання касаційного провадження в цивільному судочинстві України / Р.М. Мінченко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. - Одеса : НУ ОЮА, 2010. - Вип. 56. - С. 107-110.
51. Ніколів М. Деякі питання суб'єктного складу процесу доказування в суді апеляційної інстанції / М. Ніколів // Підприємництво, господарство і право. - 2008. - № 2. - С. 69-72.
52. Окреме провадження в цивільному процесі України: навч. посібник / під ред. Р.М. Мінченко. - О.: Фенікс, 2010. - 224 с.
53. Пасенюк О. Існуюча система судів України: конституційність та потенціал до удосконалення в ході подальшої судової реформи / О. Пасенюк // Вісник Державної судової адміністрації України. - 2011. - № 3 (20). - С. 13-15.
54. Петров Я.А. Судова реформа та Закон України «Про судоустрій і статус суддів»: більша правова визначеність є доброю новиною для інвестора / Я.А. Петров, М.Г. Сорочинський // Вісник Вищої ради юстиції. - 2010. - № 4. - С. 114-121.
55. Радзиевский Ю. Право на обжалование: третий лишний? / Ю. Радзиевский [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.yurpractika.com/article.php?id=10007846>.
56. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: монографія / Н.Ю. Сакара. - Х. : Право, 2010. - 256 с.

- 57.Светличная Г.А. Право апелляционного обжалования судебных постановлений в гражданском процессе / Г.А. Светличная [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://ukr-pravo.at.ua/index/pravo>.
- 58.Сердюк В. Деякі проблеми функціонування судових інстанцій (судоустрійний аспект) / В. Сердюк // Вісник Державної судової адміністрації України. - 2012. - № 3 (24). - С. 23-30.
- 59.Сердюк В.В. Право на судовий захист у контексті змагальності сторін / В.В. Сердюк // Адвокат. - 2012. - № 9 (144). - С. 14-18.
- 60.Степанова Т. Сутність апеляційного оскарження та право на апеляцію / Т. Степанова, О. Ломакіна // Підприємництво, господарство і право. - 2008. - № 2. - С. 39-41.
- 61.Стефанчук М.О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: монографія / М.О. Стефанчук. - К. : КНТ, 2008. - 184 с.
- 62.Судова реформа в Україні : поточні результати та найближчі перспективи : інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії на тему «Судова реформа 2010 р. : чи наближає вона правосуддя в Україні до європейських норм і стандартів?». - К., 2013. - 130 с.
- 63.Сущенко В. Судово-правова реформа в Україні: стан, проблеми, перспективи / В. Сущенко // Українське право. - 2008. - № 1. - С. 166-171.
- 64.Тертишніков В.І. Основи цивільного судочинства : навч.-практ. посіб. / В.І. Тертишнікова. Вид 3-є, доп. і перероб. - Харків: «ФІНН», 2011. - 380 с.
- 65.Тертишніков В.І. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / В.І. Тертишніков. - Х. : СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. - 576 с.
- 66.Тимошенко О.А. Межі розгляду судом справи в касаційному провадженні в цивільному судочинстві України / О.А. Тимошенко // Часопис Київського університету права. - 2011. - № 4. - С. 238-242.
- 67.Тимченко Г.П. Підготовка справи до судового розгляду / Г.П. Тимченко // Часопис Київського університету права. - 2010. - № 3. - С. 142-146.

- 68.Тимченко Г.П. Проблеми реалізації принципів судочинства на стадії перегляду судових рішень у зв'язку з ново виявленими обставинами / Г.П. Тимченко // Держава і право. - 2010. - Вип. 47. - С. 312-318.
- 69.Тимченко Г.П. Способы и процессуальные формы защиты гражданских прав : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 : гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право / Г.П. Тимченко. - Х., 2002. - 203 с.
- 70.Ткачук О.С. Сучасне реформування судової системи України в аспекті єдності суду касаційної інстанції / О.С. Ткачук, С.В. Глущенко // Часопис цивільного і кримінального судочинства. - 2012. - № 1 (4). - С. 95-106.
- 71.Тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В.С. Калачника. - Харків: Белкар-книга, 2005. - 800 с.
- 72.Трач О.М. Направлення справи на новий розгляд як спеціальна ознака апеляційного провадження / О.М. Трач // Університетські наукові записки. - 2007. - № 4 (24). - С.154-159.
- 73.Трач О.М. Окремі питання доказування в суді апеляційної інстанції / О.М. Трач // Форум права. - 2008. - № 3. - С. 490-496.
- 74.Угриновська О. Деякі зауваження та пропозиції до постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ в апеляційному порядку» / О. Угриновська // Вісник Львівського університету. - 2009. - Випуск 48. - С. 160-165.
- 75.Фазикош Г.В. Судове рішення в цивільному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 : цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Г.В. Фазикош. - Х., 2008. - 20 с.
- 76.Фурса С.Я. Цивільний процесуальний кодекс України: науково- практичний коментар: у 2 т. / С.Я. Фурса , Є.І. Фурса, С.В. Щербак / за заг. ред. С.Я. Фурси. - К. : Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2006. - Т. 1. - 2006. - 912 с.
- 77.Фоков А.П. Правосудие во Франции: организация судебного контроля на современном этапе // Право и политика. - 2001. - №7. - С.37-42.

- 78.Фурса С.Я., Фурса Є.І., Щербак С.В. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. Ред. С.Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2006. – Т. 1. – 912 с.
- 79.Харитонов Є.О. Добровільне представництво у цивільному праві України: Навч. посіб. / Є.О.Харитонов, О.І.Харитонova, А.І.Дрішлюк; [Ред. Г.О.Волкова] - К.: Істина, 2007. – 176 с.
- 80.Цивільний процес: [Навч. посіб.] / Усенко В.Ф., Гарбовський Л.А., Минюк Д.І.; Нац. акад. держ. податк. служби України. - Ірпінь, 2005. - 311 с.
- 81.Цивільний процес: Навчальний посібник. / А.В. Андрушко, Ю.В. Білоусова, Р.О. Стефанчук, О.І. Угриновська та ін. – За ред. Ю.В. Білоусова. - К.: Прецедент, 2005. – 293 с.
- 82.Цивільний процес: Навчальний посібник; За ред. Ю.В. Білоусова. – К.: Наукова думка, 2004. – 262.
- 83.Цивільний процес : навч. посібник / за ред. Ю.В. Білоусова. - К.: Прецедент, 2006. - 293 с.
- 84.Цивільний процес України : підручник / за заг. ред. М.М. Ясинка. - К.: Алерта, 2014. - 744 с.
- 85.Цивільний процес України : підручник / за ред. Є.О. Харитонova, О.І. Харитонovої, Н.Ю. Голубевої. - К.: Істина, 2011. - 536 с.
- 86.Цивільний процес України : підручник / за ред. Р.М. Мінченко, І.В. Андронova. - Х. : Одіссей, 2012. - 496 с.
- 87.Цивільний процес України: академічний курс: підручник / за ред. С.Я. Фурси. - К.: Вид. Фурса С.Я. : КНТ, 2009. - 848 с.
- 88.Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-ІУ // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - № 40-41, 42. - Ст. 492.
- 89.Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. Є.О. Харитонova, О.І. Харитонovої, В.В. Васильченка, Н.Ю. Голубевої. - Х. : Одіссей, 2009. - 952 с.

- 90.Цихоня Д. Визначення строків апеляційного оскарження у цивільному процесі / Д. Цихоня // Юридичний вісник. - 2014. - № 1. - С. 220-225.
- 91.Цихоня Д. Ю. Оскарження судових рішень, ухвалених судами першої інстанції : дис. ... к. ю. н. : 12.00.03 / Д. Ю. Цихоня; Нац. ун-т "Одеська юридична академія". - 2015. - 216 с.
- 92.Цихоня Д. Ю. Деякі питання щодо обмеження права апеляційного оскарження / Д. Ю. Цихоня / Вісник Одеського Національного університету. Серія: Правознавство. – 2012. – Т. 17. – Вип. 7 – С.122-129.
- 93.Цихоня Д. Ю. Право апеляційного оскарження судових рішень особами, які не брали участі у справі / Д. Ю. Цихоня // Юридичний вісник. – 2013. – № 1. – С. 160-165.
- 94.Цихоня Д. Ю. Визначення строків апеляційного оскарження у цивільному процесі / Д. Ю. Цихоня // Юридичний вісник. – 2014. – № 1. – С. 220-225.
- 95.Цихоня Д. Ю. Правовий механізм реалізації права на апеляційне оскарження / Д. Ю. Цихоня // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. – Одеса, 2014. – Вип. 51. – С. 375-383.
- 96.Цихоня Д. Ю. Передумови апеляційного оскарження рішення суду з цивільних справ / Д. Ю. Цихоня // Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук.-прак. конф., присвяченої ювілею С. В.Ківалова (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.): у 2 т. Т. 1. – Одеса : Юридична література, 2014. – С. 406-408.
- 97.Чернушенко Є.А. Апеляційне оскарження в цивільному процесі України : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. : цивільне право і цивільний процес; сімейне право, міжнародне приватне право / Є.А. Чернушенко. - Одеса, 2004. - 22 с.
- 98.Чернушенко Є.А. Передумови запровадження інституту апеляції у цивільному процесі України / Є.А. Чернушенко // Судова апеляція. - 2006. - № 1 (2). - С. 66-75.

99. Шевчук П.І. Апеляційне і касаційне оскарження судових рішень (коментар цивільного процесуального законодавства) / П.І. Шевчук, В.В. Кривенко. - К. : Видавничий Дім «Юридична книга», 2003. - 80 с.
100. Шевчук П.І. Касаційне провадження в цивільних справах / П.І. Шевчук, В.В. Кривенко // Вісник Верховного Суду України. - 2002. - № 1 (29). - С. 27-34.
101. Штелих С.П. Інстанційна організація системи судів загальної юрисдикції України: окремі проблеми теорії і практики / С.П. Штелих // Вісник Академії адвокатури України. - 2011. - № 3 (22). - С. 167-175.
102. Штелих С.П. Судова ланка та судова інстанція : питання співвідношення / С.П. Штелих // Часопис цивільного і кримінального судочинства. - 2011. - № 3. - С. 119-130.
103. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України : академічний курс : підручник / М.Й. Штефан. - К. : Ін Юре, 2005. - 624 с.
104. Штефан М.Й. Цивільний процес : підручник / М.Й. Штефан. - Вид. 2-ге, перероб. та доп. - К. : Ін Юре, 2001. - 696 с.
105. Яцина В. Межі апеляційного перегляду цивільних справ / В. Яцина, Д. Луспенник // Юридичний вісник України. - 2006. - № 15. - С. 6-7.